

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра освітології і педагогіки

КУЧЕРЯВА Ольга Миколаївна

**Педагогічне забезпечення розвитку
конкурентоспроможності викладача вищої
школи/Pedagogical support for the development of
higher school teachers' competitiveness**

спеціальність: 011 – Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма – Управління закладами освіти
Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи

ОСУЗОзм-21

О. М. Кучерява

Науковий керівник

Г. В. Зварич

Кваліфікаційну роботу допущено

до захисту:

« ____ » _____ 20 ____ р.

Завідувач кафедри

_____ **Л. З. Ребуха**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	7
1.1 Викладач вищої школи: його професійні здатності.....	7
1.2 Професійна психолого-педагогічна перепідготовка викладачів ЗВО як засіб розвитку їх особисто-професійних ресурсів.....	13
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ	24
2.1 Сутнісні характеристики конкурентоспроможності викладача вищої школи в сучасних умовах.....	24
2.2 Теоретичні підходи до розкриття змісту конкурентоспроможності викладача ЗВО.....	30
2.2 Професійна компетентність викладача як умова забезпечення його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг	36
Висновки до другого розділу	43
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ	45
3.1 Організаційно-педагогічні умови розвитку конкурентоздатності викладача вищої школи.....	45
3.2 Дослідження рівня розвитку конкурентоздатності викладача вищої школи.....	51
Висновки до другого розділу	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	66

ВСТУП

Актуальність досліджуваної проблеми. Зміни у вищій школі, запровадження нових професійних стандартів та вимог до викладача вищої школи, що залежать від типу (рівня) освітньої організації, роблять сучасну педагогічну кар'єру дуже динамічною. Педагогу необхідно постійно підтримувати та нарощувати власні особистісно-професійні характеристики, щоб бути конкурентоспроможним, здійснювати професійну діяльність з високою результативністю, гарантуючи її високий рівень – якість освітніх послуг, що надаються. Проблема дослідження – пошук балансу між інтересами педагога у своєму професійному розвитку та інтересами освітньої організації у вирішенні кадрового питання (формування та розвитку педагогічного корпусу).

Конкуренція викладачів найвищої школи означає наступне: наявність вимог до якостей викладача вищої школи; множинний вибір роботодавцем викладачів вищої школи; унікальних характеристик викладача вищої школи, які роблять його необхідним для роботодавця. Існуюча типологія університетів створює власні шкали «конкурентоспроможності» педагога, ідентифікуючи її за власними показниками та динамікою розвитку. Сучасна ситуація значно ускладнена зовнішніми циклами конкурентоспроможності: конкурентністю педагогічного корпусу, освітньої організації вищої освіти, системи вищої освіти. І це створює нові умови професійної діяльності викладача вищої школи, що обумовлює необхідність безперервного підвищення його власної конкурентоспроможності та утримання позицій на ринку освітніх послуг.

Разом з тим, Л. Воевідко, О. Кравченко, І. Карпич розглядають професійно значущі якості особистості педагога; М. Вовк, Л. Воевідко, Н. Демченко, О. Красницька, Н. Лазаренко, У. Понзель, О. Сергійчук – умови та засоби розвитку педагогічної компетентності; С. Безбородих, Н. Демченко, В. Свистун, С. Шара – шляхи підвищення професійної компетентності.

Проблема якості підготовки викладачів у вищій школі розглядається сьогодні на різних рівнях, що дозволяє оцінювати особисту відповідність кваліфікації займаному статусу та дисциплінам, що читаються. Модернізація

процесу освіти полягає у підвищенні якості освіти та грамотному використанні механізмів її регулювання. До такого переосмислення нас зобов'язує підписання Болонської конвенції. Навколо цієї проблеми групуються ключові питання вищої освіти; розширення регіонального та міжрегіонального співробітництва, впровадження в освітній процес сучасних інформаційних та комунікаційних технологій. Важливим показником розширення освітніх можливостей стає посилення інтернаціоналізації вищої освіти та зростаюча академічна мобільність. Під час діяльності викладач стає активним суб'єктом навчального процесу, для якого підвищення кваліфікації є необхідною умовою. Підвищення кваліфікації допомагає педагогові заново поглянути на деякі педагогічні проблеми, сприяє самореалізації, дозволяє підвищити рівень компетентності дисциплін, що читаються, а також підвищити безпосередньо і саму конкурентоспроможність. Саме тому досить гостро стоїть питання забезпечення високої якості освітнього процесу за допомогою безперервного підвищення рівня науково-теоретичної, методичної підготовки та професійної майстерності викладачів вищої школи. Крім того стандарти педагогічної діяльності включають вимоги до виконання трудових функцій (вимоги до освітнього рівня педагога, досвіду практичної діяльності, конкретизація трудових дій педагога, необхідні для цього знання, вміння та інші вимоги в залежності від займаної посади та виконуваних функцій). Відомо, що одні викладачі воліють займатися науково-дослідною діяльністю та не бачать себе лекторами в студентській аудиторії, інші – навпаки, чудові оратори, лектори, практики та наукова діяльність для них буває тягарем. Але в силу специфіки вузівської діяльності, всім викладачам згідно з індивідуальним планом необхідно займатися всіма видами діяльності: навчальною, науково-дослідною, навчально-методичною та виховною. Професіоналізм, а відтак і конкурентоздатність викладачів ЗВО нині є найвищим ступенем вираження ціннісного ставлення педагога до своєї діяльності, що й актуалізує тему кваліфікаційного дослідження «Педагогічне забезпечення розвитку конкурентоспроможності викладачів вищої школи».

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічне забезпечення розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи як унікальної динамічної характеристики, що забезпечує високу якість професійної діяльності.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні взаємопов'язані **завдання дослідження:**

– провести теоретико-методологічний аналіз педагогічної літератури з проблематики дослідження, конкретизувати поняття «педагогічна компетентність викладача вищої школи»;

– охарактеризувати професійну психолого-педагогічну перепідготовку викладачів ЗВО як засіб розвитку їх особисто-професійних ресурсів;

– розкрити особливості розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи;

– описати професійну компетентність викладача як умову забезпечення його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг;

– окреслити організаційно-педагогічні умови розвитку конкурентоздатності викладача вищої школи;

– дослідити рівень розвитку конкурентоздатності викладача вищої школи.

Об'єкт дослідження – викладачі вищої школи.

Предметом дослідження є процес забезпечення розвитку конкурентоспроможності викладачів ЗВО.

Методи дослідження. До основних методів кваліфікаційного дослідження, які у ньому використовувалися віднесено: аналіз теорії та практики професійного розвитку педагогів у сучасних умовах, нормативна документація вищої освіти та стратегії розвитку вищої освіти, синтез здобутої інформації, моделювання шляхів вирішення досліджуваної проблеми.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що конкретизовано поняття «педагогічна компетентність викладача» та «конкурентоспроможність викладача вищої школи», описані професійні здатності викладача, сутнісні характеристики професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів ЗВО. Визначено особливості розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи. Виявлено ознаки структури

і змісту управлінської діяльності у системі освіти, проведена їх класифікація. Виявлено вплив організаційно-педагогічних умов на розвиток конкурентоздатності викладача вищої школи та обґрунтовано рівень такого розвитку у сучасних викладачів.

Практичне значущість результатів дослідження полягає у тому, що результати роботи створюють можливість для подальшого наукового осмислення та удосконалення педагогічного забезпечення розвитку конкурентноспроможності викладачів вищої школи.

Матеріали дослідження можуть бути використані в практичній професійній діяльності викладачів вищої школи для їхнього професійного зростання, ефективної викладацької діяльності та конкурентноспроможності на ринку освітніх послуг.

Структура й обсяг кваліфікаційної роботи. Наше дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Робота містить 68 сторінок, з них – 55 сторінок основного тексту, 85 літературних джерел, 4 рисунка, 1 таблиця та 2 додатків.

РОЗДІЛ 1

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1 Викладач вищої школи: його професійні здатності

Впродовж багатьох років психолого-педагогічна підготовка викладачів ЗВО не мала обов'язкового характеру: аспірантів залишали працювати в навчальному закладі на посаді асистентів, викладачів, відповідно згодом оволодіння педагогічними вміннями приходило з досвідом роботи і через систему підвищення кваліфікації за фахом. Викладачі цієї категорії добре знали професійно-орієнтовані дисципліни, але в галузі психолого-педагогічної підготовки у своїй роботі були у багатьох випадках недостатньо кваліфіковані.

На даний час вимоги ЗВО зростають у зв'язку з рекомендаціями про статус викладацьких кадрів, прийнятої генеральною конференцією ЮНЕСКО ще 1997 року [31]. У цьому документі наголошується, що викладання у сфері вищої освіти є професією: воно є формою громадської служби, яка вимагає від викладацьких кадрів ЗВО експертних знань та спеціалізованих навичок, набутих та підтримуваних завдяки завзятому навчанню та дослідницькій діяльності протягом всього життя; воно вимагає також почуття особистої відповідальності викладача та установи за освіту та добробут учнів та суспільства в цілому та відповідності високим професійним вимогам, що висуваються у науковій та дослідній діяльності.

Організаційні можливості, що розширилися, як зазначають науковці Н. Гуляєва, А. Бідюк, І. Карпич, Н. Кононец, О. Кравченко, О. Нестуля та ін., вимагають підвищеної уваги до опрацювання та узгодження питань навчально-методичного забезпечення та професійних освітніх програм підготовки викладацьких кадрів для вищої школи, у тому числі через аспірантуру та магістратуру [15; 28; 33]. У зв'язку з цим призначенням освітньо-професійної програми підготовки викладачів ЗВО є комплексна психолого-педагогічна, соціально-економічна та інформаційно-технологічна підготовка до педагогічної діяльності у ЗВО у межах основної професійної підготовки [45].

Питання, яким має бути викладач ЗВО, завжди стояло в центрі уваги педагогів. Постійно велися спостереження, експерименти, дослідження особистості педагога. Робилися спроби створення «моделі» педагога, публікувалися статті у журналах, монографіях та ін. У всіх роботах мова йдеться про те, що повинен являти собою педагог як особистість, фахівець та людина взагалі.

Цілком очевидно, що успішність вирішення педагогічних завдань як виховних, і дидактичних цілком залежить від якостей особистості викладача. Для того, щоб опанувати ці вміння, як вказують науковці Н. Бхіндер [6], О. Красницька [29], О. Уваркіна [57], С. Шара [62] викладачеві необхідно мати високий рівень інтелектуального розвитку, широке коло інтересів та умінь, живий та активний характер; виявляти гнучкість і бути готовим до перегляду своїх поглядів та постійного самовдосконалення.

Зупинимось тепер на різних типах викладачів. За існування вищої школи окремі науковці О. Ольшанська, В. Павленко [37], Т. Сич [51], Л. Філатова [58] та ін. вказують на буття п'ять типів викладачів: теоретист, реаліст, утилітарист, артист, безпорадний. Немає потреби їх описувати, самі назви характеризують особливості цих викладачів. Однак інші науковці Л. Філатова [58], Л. Черенько [60], L. Verbovska [83] та ін. вказують на існування у вищій школі наступної п'ятірки педагогів: вченого, філософа, артиста, вихователя та просто людини. Як бачимо, все це не втратило актуальності і в наші дні, мабуть, залишиться на всі часи.

Психолог Джон Керром розрізняє три групи викладачів:

1) Консерватор. Він визнає лише свою методику, що проявляється у висловлюванні: «Не чіпайте його, оскільки він непогано справляється з навчанням студентів».

2) Авантюрист. Дж. Керрол рекомендує позбавлятися від такого викладача при першій же можливості.

3) Більшість, яка знаходиться між першою та другою групою. Він приймає все нове, однак на нього не треба опиратися.

Науковці Ю. Кострікова, Г. Пустовойт, В. Талаш, Л. Ткаченко, Т. Ярмола розрізняє малоздатних викладачів, у них базовими є два компоненти

знань: знання предмета, методики викладання [42] та талановитих викладачів, які мають ще три критерії знань, а саме ті, які стосуються:

- 1) психологічних особливостей засвоєння предмета (певного розділу питання) конкретними студентами;
- 2) соціально-психологічних особливостей взаємовідносин викладача зі студентами та студентів між собою;
- 3) аутопсихологічних особливостей самого викладача (його сильні та слабкі сторони знань, навичок, умінь).

Педагогічна майстерність індивідуальна, самобутня, приходить з досвідом, роздумом, знанням та розумінням системи на основі методичних та дидактичних вимог. Майстерність викладача залежить від низки умов[5]:

- 1) висока кваліфікація;
- 2) покликання до педагогічної діяльності та розвиток цього покликання;
- 3) наполеглива праця під час підготовки до занять, постійне наукове та педагогічне вдосконалення;
- 4) поповнення психолого-дидактичних знань [58].

До речі, наполеглива праця під час підготовки до занять – це те, що недооцінюється низкою викладачів. А видатні педагоги завжди надавали великого значення саме цьому моменту. Так, розпочавши викладання, вони заводили собі два зошити: в одному колекціонували цікаві завдання та приклади, у другій записував враження від прочитаних курсів, думки до лекцій (особливо до першої та останньої), оцінки знань студентів на іспитах та цитати улюблених авторів – вчених, філософів, письменників [7].

Робота над планами занять дає можливість продумати не тільки їхній хід, а й зв'язок із попереднім та наступним матеріалом з погляду його дозування та формування умінь та навичок. Записи, внесені після заняття, допомагали організувати наступне заняття та загалом сприяли удосконаленню календарних планів.

Така підготовка до занять економить і час викладача на заняттях, так як він заздалегідь продумує, кого і про що спитати. Звичайно, кожен це робить по-своєму, але головне – регулярна ретельна підготовка до кожного заняття [3]. Можна писати розгорнутий план або конспект заняття, стислий план чи

тези. Це залежить від досвіду роботи у ЗВО, здібностей самого викладача, специфіки предмета технічних засобів навчання та ін. Необхідно пам'ятати, що студенти завжди бачать та оцінюють викладача, а викладач іспектує студентів на кожній лекції, на кожному занятті.

Говорячи про образ-характер сучасного викладача, не можна не відзначити особливе значення зовнішнього вигляду викладача. Невипадково А. Макаренко акцентував увагу на зовнішності вихователя, вираженні його обличчя, інтонації голосу, ході, одязі. Це все як би зовнішня сторона викладача, його форма, які є внутрішньою стороною, його змістом; світогляд викладача, тобто його система поглядів на об'єктивний світ та місце людини в ньому, на ставлення людини до навколишньої дійсності і до самої себе, її основні життєві позиції, переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації. У світогляді викладача відображені і його моральні якості: такт, педагогічний терпець, доброзичливість, відкритість та ін., все, що входить у поняття «педагогічна етика».

Безпосередньо зі світоглядом пов'язаний характер викладача. Тут доречно нагадати, що художник з поганим характером може створити чудову картину, композитор з поганим характером може створити прекрасний музичний твір, але викладач із поганим характером працювати не може. Він стає тягарем для своїх колег, нетерпимий студентами та зрештою псує життя себе.

Науковці Л. Вербовська [8], Л. Конопляник, Ю. Пришупа, М. Чернов [61] визначають основні функції викладача ЗВО:

1) Створення нових знань, тобто проведення наукових досліджень, здійснення дослідно-конструкторських розробок, проведення експертизи, впровадження у новацій в освітній процес та ін.

2) Передача знань чи проведення навчального процесу на всіх рівнях, включаючи підвищення кваліфікації фахівців, зовнішнє консультування.

3) Поширення знань, іншими словами, підготовка навчальних та методичних матеріалів, наукових та педагогічних статей, монографій та ін.;

4) Надання послуг державним та приватним підприємствам та ін.;

5) Виховання студентів та розвиток їх здібностей.

Усі функції викладача важливі, але за кордоном пріоритет надається другий функції, тобто передачі знань, а також умінь, бо знання та вміння розглядаються у єдності. Четверту функцію покладають зазвичай на тьюторів в Англії, на тьюторів – у Німеччині, свого роду кураторів, які допомагають студентам у вирішенні їхніх навчальних та життєвих проблем.

Пріоритет другої функції розглядаємо у динамічній взаємодії всіх функцій викладача. Причому узагальнюючи оцінки експертів і студентів, наш викладач повинен мати такі якості, а саме володіти:

- інтелектом вище за середнього рівня;
- психічною врівноваженістю;
- здатністю забезпечити цілеспрямовану пізнавальну діяльність студентів;
- підвищеним рівнем активності;
- мистецтвом встановлювати та підтримувати добрі взаємини зі студентами та колегами;
- педагогічною прозорливістю;
- готовністю піти на ризик.

Основною особливістю студентів є їх інтелектуальне задатки. У ЗВО навчаються люди віком 17-25 років. Виходячи з вчення фізіологів і психологів, можна вважати основним критерієм інтелектуального розвитку дорослої людини не просто здатність засвоїти суму певних знань (це критерій інтелектуального розвитку молодших школярів, як показали дослідження Д. Ельконіна та В. Давидова, а здатність аналітично, самостійно і творчо мислити під час оперування накопиченими знаннями.

Наші студенти – дорослі люди, чутливі в ці роки до будь-якої фальші, як у словах, і у вчинках. Впливати на них може лише особистість викладача, відданого справі, обов'язку, безкорисливо зацікавленого у майбутньому своїх вихованців.

Студенти дуже уважно стежать за викладачами. Так, за даними досліджень, на першій лекції більше 60% студентів вивчають лектора за зовнішніми даними: мова, свобода рухів та манера говорити, емоційність, захопленість, переконаність. З них: 34% судять про лектора за зовнішніми

даними; для 17% важливий характер відносини лектора до студентів, чи бачить лектор студента, на яких особах фіксує свою увагу; 8% судять про лектора за змістом лекції, читає він лекцію за конспектом чи без нього; для 25% студентів виявилася значущою думка старшокурсників про лектора [11; 17].

Постійно проводиться багато досліджень, щоб з'ясувати, чого хочуть від викладача студенти. Ці бажання можна узагальнити так:

- емоційність, контакт зі студентами;
- життєрадісність, вільна манера спілкування.

Досвідчені викладачі знають, що студенти, як правило, дають вірну та об'єктивну оцінку викладачеві.

Студенти виділяють більше двадцяти найбільш значущих для них характеристик особистих якостей та особливостей ведення викладачами навчального процесу: доброзичливість, зацікавленість своїм предметом, збіг слова та справи, терпіння, оптимізм, культура взаємовідносин, вимогливість, об'єктивність, творчий підхід до справи, компетентність, прагнення допомогти студенту в оволодінні знаннями, здатність бачити у студенті особистість, образність та яскравість викладу, вміння розрядити обстановку на лекції, здатність зацікавити аудиторію, ясність пояснення матеріалу, гучність та виразність промови та ін. Крім того, той викладач, який не боїться дізнатися про себе думку своїх студентів, там ефективність їх навчання та виховання завжди є вищою [19].

Таким чином, кожному викладачеві слід сповна опанувати основи науково-педагогічної роботи у вищій школі; оволодіти навичками самостійного наукового опрацювання професійно-орієнтованого матеріалу, способами створення вимогливо-доброзичливої обстановки в колективі студентів; впевнено використовувати освітні технології, методами та прийомами усного та письмового викладу предметного матеріалу.

1.2 Професійна психолого-педагогічна перепідготовка викладачів ЗВО як засіб розвитку їх особисто-професійних ресурсів

Сучасні соціальні зміни та трансформації системи вищої освіти зумовлюють все більшу значущість процесу розвитку системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів вищої школи, під яким розуміється освітній процес, що передбачає реалізацію нових психолого-педагогічних підходів, концептуальних ідей відповідно до запитів країни, що змінюються, соціуму, ЗВО, самих викладачів та виробничих сфер.

Говорячи про ресурси особистості як психологічне поняття, варто навести дослідження сучасного науковця О. Алексеєвої [2] та ін. [41], які вважають, що «людський ресурс» – це те, що є значущим для людини і допомагає їй адаптуватися в складних життєвих ситуаціях. Психологічні особистісні ресурсу складаються з таких компонентів:

1) матеріальні об'єкти як об'єктивні фактори або зовнішнє середовище, що обумовлює соціально-особистісну поведінку суб'єкта (дохід, будинок, транспорт, одяг, матеріальні цінності);

2) зовнішні (соціальна підтримка, сім'я, друзі, робота, соціальний статус) та внутрішні чинники (самовага, професійні вміння, оптимізм, самоконтроль, життєві цінності, система вірувань та ін.);

3) психічні та фізичні стани;

4) вольові, емоційні та енергетичні характеристики, які необхідні (прямо чи опосередковано) для виживання чи збереження здоров'я у важких життєвих ситуаціях чи є засобами досягнення значимих особистості цілей [9].

Ядром ресурсної концепції є принцип збереження ресурсів: кожна особистість прагне отримати і зберегти те, що цінно для неї, і намагається оптимально використовувати свої ресурси; разом із цим людина прагне відновити втрачені та придбати нові ресурси.

Професія педагога, викладача ЗВО тісно пов'язана зі спілкуванням з великою кількістю людей: студенти, їхні батьки, колеги, представники адміністрацій різних соціальних інститутів, зростаюча інтеграція сучасної вищої професійної освіти в міжнародний простір, інноваційні технології, що розвиваються, і багато інших соціально-психологічних факторів дозволяють віднести дану професію до галузі професій із підвищеним емоційним вигорянням.

Сучасні фахівці у галузі вищої професійної освіти вважають, що загальні вимоги до викладача вищої школи (О. Бойчук [1]) можуть бути сформульовані таким чином:

– професійна компетентність, що ґрунтується на спеціальній науковій, практичній та психолого-педагогічній підготовці;

– загальнокультурна гуманітарна компетентність, що включає знання основ світової культури, наявність гуманістичних особистісних якостей, відповідальність за результати своєї діяльності; мотивацію до самовдосконалення;

– креативність, що передбачає сформованість нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією та тактикою, гнучку адаптацію до змін змісту та умов професійної діяльності;

– комунікативна компетентність, що включає розвинену мову, володіння іноземними мовами, володіння сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності, уміння складати ділові папери та інші елементи спілкування;

– соціально-економічна компетентність, що включає розвинену мову, володіння основами сучасної економіки, знання основ та стратегії бізнесу, основ екології та права» [7].

Аналізуючи дорожні карти провідних університетів країни Р. Blossfeld [57] виявив ключові професійні компетенції викладачів, необхідні для інтернаціоналізації та входження університетів до світових високорейтингових, до яких автор відносить:

1. готовність викладача до ведення освітнього процесу студентів англійською мовою;

2. здатність розробляти робочі програми дисципліни, що викладається з урахуванням міжнародних стандартів освіти;

3. здатність у реалізації освітніх програм з дисциплін, що викладаються, застосовувати досвід університетів – світових лідерів;

4. вміння організувати ефективне мережне партнерство з іноземними університетами метою створення спільних освітніх програм;

5. вміння грамотно організувати та забезпечувати міжнародну акредитацію освітніх програм.

Основною перевагою даного підходу є той факт, що даний набір ключових професійних компетенцій викладацького складу університету може бути основою для розробки системи підвищення кваліфікації співробітників в університетах, яка б ефективніше досягала високих показників освітньої установи.

Як основний недолік можна виділити відсутність універсальності використання даного набору компетенцій для всіх педагогічних працівників вищої школи.

Крім спеціальних знань і умінь у галузі, що викладається, С. Калашнікова, Н. Базелюк, О. Базелюк [7] у структурі професійної компетентності викладача виділяє такі складові представлені рис 1.

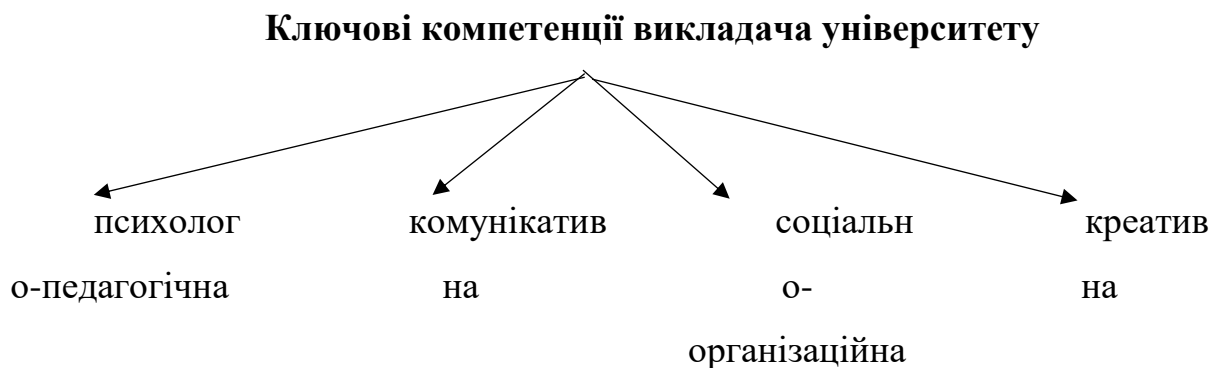

Рис. 1. Структура ключових компетенцій викладача

Подібна класифікація може застосовуватися у частині формулювання системи ключових компетенцій викладача вищої школи.

Під психологічною компетентністю автор розуміє систему знань, що включає: психологію викладача вищої школи та навчально-пізнавальну діяльність студентів; психологію поведінки студентської групи; психологію педагогічної діяльності.

Педагогічна складова професійної компетентності викладача представляє собою сукупність знань, умінь та здібностей, необхідних для виконання функцій навчання та виховання студентів ЗВО [12]. До

професійних умінь у рамках оволодіння психолого-педагогічною компетентністю відносять:

- вміння проектувати та впроваджувати в освітню діяльність студентів, практичні технології та прийоми, які використовуються фахівцями бізнес-середовища з даної спеціальності;

- вміння конструювати майбутню робочу діяльність на день, тиждень, місяць та рік з урахуванням конкретних умов праці та можливих обмежень;

- вміння оптимально комбінувати активні методи, засоби, форми навчання студентів, використовуючи передовий педагогічний досвід з метою підтримки інтересу аудиторії;

- вміння проводити якісний аналіз навчальної діяльності студентів;

- володіння педагогічною самодіагностикою та самоаналізом;

- вміння організувати самостійну роботу учнів;

- вміння формувати загальнонавчальні вміння та навички та вдосконалювати теоретичні знання з психолого-педагогічних дисциплін;

- вміння усвідомлено визначати перспективу свого професійного зростання та ін.

Отож, комунікативна компетентність викладача формує володіння професійно-педагогічним спілкуванням та відповідає за одну з важливих якостей викладача – вміння організувати тривалу та ефективну взаємодію з учнями.

Соціально-організаційна компетентність педагогічного працівника вищої школи проявляється у здійсненні ним ролі управлінця (керівника) при різноманітних заняттях: організації науково-дослідної роботи, практики студентів, проектної діяльності, дипломного проектування, виконання обов'язків куратора студентських груп та ін.; знань про особливості менеджменту освіти та мотивацію навчально-пізнавальної діяльності, умінь організації управлінської діяльності педагогічного працівника університету за допомогою застосування набору методів та стилів педагогічного керівництва, що дозволяють генерувати ефективні управлінські рішення та здійснювати контроль та оцінку рівня навчання студентів для забезпечення якісного освітнього процесу.

Сутність креативної компетентності лежить в основі поняття «креативність», під яким у межах даної теми розуміється якість особистості, основою якого є творчі здібності викладача укладені в системі його знань, умінь та навичок, його здібностей та набору персональних якостей педагога, необхідні творчості в освітньому середовищі. Творча складова може бути впроваджена у будь-яку діяльність викладача університету: як у безпосередньо навчальній, так і в управлінській та науково-дослідній. У рамках цього виду компетентності викладача вищої школи важливим є факт наявності у співробітника знань та уявлень про особливості та умови пошуку інноваційних шляхів здійснення своєї професійної діяльності, а також присутність методологічної та технологічної готовності до введення даних нововведень.

Креативність у професійній педагогіці розглядається як здатність співробітника до прийняття та створення нового, до генерування великої кількості оригінальних ідей організації процесу творення. Креативність викладача визначає його готовність змінюватися, адаптуватися під нові умови, і відмовлятися від усталених стереотипів, що стимулює розробку інноваційних рішень складних проблем у ситуації невизначеності; це внутрішній ресурс особистості, що дозволяє йому успішно самовизначитися у суспільстві [10].

Отож можна зробити висновок про те, що схарактеризований набір знань, умінь та навичок надає як індивідуальний вплив на розвиток загальнопрофесійних та особистісних якостей людини, так і стимулює досягнення зростання якості освітніх послуг, що надаються університетом, сприятливо впливає на виховні процеси молоді та формує основу для розвитку інтелектуального потенціалу.

Тому необхідно сформувати у викладачів вищої освіти навички збереження свого психічного здоров'я, оптимізації своїх емоційних витрат у міжособистісному спілкуванні; уміння максимально активізувати свій інтелектуальний потенціал; допомогти адаптуватися в системі відносин із закордонними колегами. Весь комплекс подібних знань, умінь, навичок та професійно-особистісних компетенцій викладачі можуть отримати під час

професійної перепідготовки за програмами психолого-педагогічної спрямованості.

Подібні додаткові професійні програми професійної перепідготовки «Психологія професійної діяльності» та «Педагогіка вищої школи», реалізуються в Центрах підготовки та підвищення кваліфікації викладачів ЗВО. Після успішного підвищення кваліфікації за освітніми програмами викладач отримує сертифікат, який дає право на ведення професійної діяльності [13].

Навчальний план професійної перепідготовки за освітньо-професійною програмою «Управління закладами освіти» побудовано за модульним принципом. Програма передбачає, що слухачі проходять педагогічну практику: слухачі відвідують заняття своїх колег-викладачів педагогічно-управлінських спеціальностей, вибудовують та проводять свої заняття. Підсумкова атестація за додатковими професійними програмами проводиться у формі підсумкової атестаційної роботи.

Слід зазначити, що якість професійної підготовки викладачів вищої школи багато в чому визначається ефективністю використання можливостей створеного у вишах освітнього середовища та активного залучення викладачів до максимально ефективного використання її дидактичного потенціалу. У ЗВО має місце Концепція розвитку системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів, що дозволяє підготувати викладачів до функціонування у сучасних соціокультурних умовах; розширити термінологічний простір проблеми організації професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів ЗВО у контексті провідних концептуальних ідей.

Концепція включає:

- основні етапи становлення системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів вишів за період освітніх реформ;
- цілі та завдання системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів, обумовлені цілями вищої професійної освіти;

- технологію організації професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів ЗВО (закономірності та принципи функціонування; методи, форми та засоби);
- управління системою професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів ЗВО;
- етапи реалізації концепції;
- пріоритети вдосконалення системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів;
- системно-функціональний, особистісно-діяльнісний та інтегративний підходи – основні в проектуванні та формуванні змісту професійно-педагогічної підготовки.

Останніми роками на якість професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів вищої школи вплинуло зменшення кількості університетів, які виконують важливу функцію перепідготовки викладацьких кадрів. Значно скоротилася мережа освітніх організацій перепідготовки та підвищення кваліфікації, в результаті багатьох здобутків вітчизняної вищої школи в галузі перепідготовки викладацьких кадрів було втрачено. Важливо відмітити той факт, що курси підвищення кваліфікації (проходження відбувається в Інститутах післядипломної педагогічної освіти), здебільшого носять короткостроковий характер і не можуть у повному обсязі сформувати необхідні професійно-особистісні компетенції у викладача ЗВО [14].

Як показує практика, у сучасних ЗВО проблема відтворення науково-педагогічних кадрів, як і раніше, є вкрай актуальною. Згідно зі статистичними даними, незважаючи на збільшення частки викладачів середнього віку (30-40 років), у багатьох вузах чисельність викладачів віком від 50 років становить є надто великою.

Це спричинило виникнення ситуації, коли, з одного боку, скорочується кількість викладачів, які мають психолого-педагогічну освіту, а з іншого, постійно зростають вимоги до рівня професійної компетентності професорсько-викладацького складу.

Виявлені проблеми детермінували необхідність організації системи професійної перепідготовки викладачів вищої школи. В її основі закладено

завдання щодо підготовки викладачів вищої школи нового типу, рівень компетентності яких дозволив би на практиці, а не декларативно реалізувати інноваційну модель освіти, ефективно функціонувати в умовах, що змінилися. Ситуація, що склалася, вимагає подальшого розвитку системи.

Подібне явище можна пов'язати з тим, що в багатьох ЗВО домінують традиційні підходи при створенні організаційних умов для формування системи перепідготовки викладачів вищої школи: введення ж у систему професійної перепідготовки програм професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів вузів має позитивну дію на динаміку цього процесу. Змістове наповнення програм орієнтовано на компетентнісний формат, на специфіку професійної психолого-педагогічної діяльності в умовах розвиненого освітнього середовища сучасного ЗВО. При цьому забезпечити ці умови можна лише за максимальної узгодженості структур вишу у процесі управління якістю підготовки викладачів вищої школи [18].

Для вирішення проблем професійної перепідготовки викладачів необхідно відштовхуватися як від теоретичного аналізу ситуації, що склалася – визначення методологічних орієнтирів, інноваційної сутності, структури та змісту перепідготовки викладачів вищої школи, розробки та обґрунтування концепції розвитку системи перепідготовки викладачів з урахуванням переходу вищої професійної освіти на школу нового покоління, і від апріорного розробок безпосередньо в освітній процес, розробки та впровадження психологічної та педагогічної програм, реалізації концепцій в освітній практиці, перевірки її ефективності.

Передбачається, що в умовах якісних змін у системі вищої професійної освіти посилюється протиріччя між підвищенням вимог до організації, змістом системи перепідготовки викладачів вищої школи та недостатньою ефективністю її функціонування, що не дозволяє повною мірою задовольняти потребу ЗВО у кваліфікованих кадрах, що мають рівень професійної компетентності, що відповідає об'єктивним вимогам освітньої реальності [21–22].

Вирішити таку проблему можливо за рахунок розробки концепції розвитку системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів вищої школи та її реалізації за такими основними шляхами:

- вдосконалення перепідготовки викладачів вищої школи в умовах освітнього середовища ЗВО, що постійно ускладнюється;
- підвищення ефективності педагогічного супроводу студентів, магістрантів, аспірантів;
- проектування індивідуальних освітніх маршрутів перепідготовки викладачів з урахуванням реалізації елективних курсів;
- залучення студентів, магістрантів, аспірантів до науково-дослідної роботи ЗВО;
- використання сучасних форм організації виховної роботи та зміцнення їхнього внеску у формування професійної компетентності майбутнього викладача вищої школи.

Отже, серед компонентів вітчизняної системи психолого-педагогічної перепідготовки викладачів можна назвати такі: еволюційність, випереджальний характер розвитку; інноваційність, адаптивність, інтегративність, інформаційність, спостережуваність та ідентифікованість. Концепція розвитку системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів вищої школи передбачає підготовку викладачів вищої школи до функціонування в сучасних соціокультурних умовах, розширення термінологічного простору організації професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів вищої школи у контексті провідних концептуальних ідей.

Висновки до першого розділу

Головне завдання викладача – це вміння добре, майстерно викладати свій предмет, доступно і глибоко викладати навчальну інформацію, захоплювати студентів потребою знань, збуджувати в них працьовитість та завзятість прагнення самостійно знаходити рішення наукових завдань, розвивати ширину їхніх поглядів та гнучкість мислення.

При складанні викладачем планів навчання, робочих програм з дисциплін, комплексу вправ, циклу лекцій та ін. враховуються психологічні

особливості студентів ЗВО, що впливають на їх навчання у виші та особливості ведення викладачами навчального процесу.

До вимог, які ставляться до сучасних фахівців у галузі вищої професійної освіти віднесено професійну компетентність, загальнокультурну гуманітарну компетентність, креативність, комунікативну компетентність, соціально-економічну компетентність.

Нині у викладачів вищої освіти потрібно сформувати навички збереження власного психічного здоров'я, оптимізації емоційних витрат у міжособистісному спілкуванні; максимально активізувати інтелектуальний потенціал.

Якість професійної підготовки викладачів вищої школи визначається ефективністю активного їх залучення до системи професійної психолого-педагогічної перепідготовки викладачів, яка підготовляє їх до функціонування у сучасних соціокультурних умовах; розширеного термінологічного простору проблеми у контексті провідних концептуальних ідей.

У сучасному науково-організаційному полі реалізації ідеї ефективної психолого-педагогічної перепідготовки викладача вищої школи склалася низка проблем, основна з яких – відсутність вираженого позитивного ефекту в результаті функціонування даної системи.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

2.1 Сутнісні характеристики конкурентоспроможності викладача вищої школи в сучасних умовах

У сучасних умовах усі освітні організації вищої освіти тим чи іншим чином залучені до конкурентних відносин на ринку освітніх послуг. Нині неприпустимо обмежити чи усунути конкуренцію в сфері освіти, оскільки ЗВО мають змогу задовольняти різноманітні освітні потреби населення [1].

Існуючі соціально-економічні, науково-освітні та соціокультурні відносини, стратегічні освітні проекти, що пов'язані із наукою та освітою ставлять завдання пошуку власного шляху, джерел та ресурсів розвитку університету, основна місія якого – формування людського капіталу країни.

Університети нині створюють конкурентне середовище достатньо високого рівня для споживачів навчання, забезпечуючи диференціацію освітнього процесу за критеріями якості та доступності освіти.

Сучасна ситуація ускладнена різними циклами конкурентоспроможності: особистою конкурентоспроможністю викладачів, конкурентоспроможністю освітньої організації вищої освіти, конкурентоспроможністю педагогічного колективу, конкурентоспроможністю системи вищої освіти [1; 2]. Це зумовлює динамічні умови професійної життєдіяльності викладача вищої школи та необхідність актуалізації його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Питання сутнісних характеристик конкурентоспроможності педагога були досліджені педагогічною наукою та практикою. Однак, більшість досліджень (С. Безбородих [4]) присвячені майбутньому педагогу, рівню професійної діяльності, специфіці майбутньої професійної діяльності.

Сутнісне дослідження конкурентоспроможності викладача вищої школи потребує виділення особливостей конкуренції в освіті та її результативної діяльності. Конкуренція на ринку освітніх послуг деякою мірою є боротьба за

студента, який прийде у ЗВО, буде там вчитися, робитиме внесок у розвиток людського капіталу як самої освітньої організації (матеріальний, інтелектуальний, соціальний), так і суспільства у відстроченій перспективі; за викладача, що поширює свій інтелектуальний капітал на освітню, науково-дослідну та методичну діяльність ЗВО та досягає результативності; за статус ЗВО, визначального його місця в рейтингу та ін.

У контексті видів педагогічної діяльності викладач вищої школи є виробником освітніх послуг, одночасно здійснюючи освітню, науково-дослідну та методичну діяльність. З педагогічних позицій «якість освітніх послуг», незважаючи на їх нормованість, має дуже розмиті контури і багато в чому суб'єктивно, тобто, залежить не тільки від рівня освітніх послуг, що транслюються ЗВО через викладача та освітнє середовище [23, с. 34–39]. У якості освіти основним «регулятором» є саме той, хто навчається, його рівень здібностей, готовності, мотивації. На якість освіти учнів як кінцевий «результат» діяльності викладача вищої школи, впливає значна кількість факторів, але, безумовно, роль педагога як наставника, тьютора, транслятора знань, досвіду та зразків дій, що має суттєве значення, поряд з обраним навчальним закладом, разом утворюючи третього учасника педагогічних комунікацій – освітнє середовище [24].

Конкурентоспроможність педагога та його професійна майстерність створює певні організаційні умови для розвитку студента, в тому числі, беручи участь у створенні освітнього середовища. Проте чи стануть ці умови оптимальними для кожного конкретного студента значною мірою залежить від самого студента, його особистісних характеристик.

Таким чином, педагог несе відповідальність за якість освітніх послуг, а студент – за їхню результативність у вигляді збільшення власних професійних, загальнопрофесійних та загальнокультурних компетенцій. Відтак можна стверджувати, що конкуренція викладачів вищої школи означає: наявність вимог до якостей викладача вищої школи; множинний вибір роботодавцем викладачів вищої школи; наявність унікальних характеристик викладача вищої школи, які роблять його необхідним роботодавцю.

Результатом «конкуренції» виступають такі позиції:

1) можливість вибору освітніх послуг для студента (вибір ЗВО, кафедри, педагогів для різноманітних видів та типів освітньої діяльності);

2) управління конкурентними перевагами освітньої організації, їх випереджальний розвиток для задоволення потенційних потреб споживача освітніх послуг – держави, суспільства, учня, тобто підтримка конкуренції викладачів вищої школи; підвищення вимог, що впливають на якість освітньої діяльності;

3) інноваційний розвиток – пошук нових форм, методів та технологій навчання й розвитку учнів та самих викладачів, здатних оптимально вплинути на результативність освітньої діяльності;

4) можливість вибору місця роботи (ЗВО), коли їхня стратифікація в залежності від статусу (рейтингу) та фінансування забезпечує вищий рівень оплати праці, більш перспективні та цікаві умови трудової діяльності, що відповідають інтересам та запитам викладача вищої школи (О. Сергійчук [46], Т. Сич [47–50]).

Друга складова частина шуканої сутності – «здатність» як глибоко особистісна характеристика, що підкреслює можливість досягнення викладачем вищої школи індивідуальних якісних результатів у професійній діяльності.

Важливими для нашого дослідження є кілька аспектів «здібності» (В. Кремень [30]):

– індивідуальні здібності (формуються особистісними особливостями людини, її сприйняттям, мисленням, когнітивним стилем, активністю, саморегуляцією та іншими психічними функціями);

– не абстрактна наявність здібності (проявляються в можливості, «придатності» і прояві себе в професійній діяльності);

– швидкість набуття знань, умінь та навичок, оволодіння досвідом попередніх поколінь та новими видами професійної діяльності;

– міцність набутих знань, умінь та навичок, способів дій;

– успішність як результат діяльності та відображення здібностей, тобто досягнення поставлених цілей та вирішення завдань.

Узагальнені властивості «здібності» як індивідуальної характеристики людини, ми за У. Понзель [39] вважаємо, що саме здібності визначають вибір, спосіб та результативність діяльності викладача вищої школи. Оскільки шлях професійного становлення педагога достатньо довгий, і вимагає постійного підтвердження (відповідності), то здатності до даного виду діяльності виявляються як результат його освітньої, науково-дослідної та методичної діяльності. Унікальні професійні здібності педагога, що формуються на базі загальних здібностей у ході педагогічної діяльності, що зумовлюють його професійне зростання та майстерність.

Далі, розкриваючи суть дефініції «конкурентоспроможності викладача вищої школи» необхідно уточнити. Дана категорія є безперервною динамічною освітою. По-перше, досягнення конкурентоспроможності пов'язано з постійними діями викладача не лише як повсякденної роботи з новими цілями та невизначеними умовами, а й постійним рухом вперед – самонавчанням, саморозвитком, підвищенням кваліфікації та ін.

Тобто, підтримання стану конкурентоспроможності є безперервним завданням, порівнянним з підтриманням форми у спортсмена. По-друге, сучасна соціально-економічна ситуація, що неминуче впливає і на ринок освітніх послуг, така, що зовнішнє та внутрішнє середовище ЗВО є досить нестабільними. Об'єктивно виникають нові характеристики (багато в чому пов'язані з глобалізацією освіти та глобальною конкуренцією ЗВО), нові вимоги, правила, швидко змінюються освітні стандарти, а отже, змінюються та вимоги до всіх видів професійної діяльності викладача вищої школи – він має бути настільки кваліфікованим, щоб внесені зміни не становили суттєвих трудових та тимчасових витрат [56].

Наступний аспект конкурентоспроможності викладача вищої школи – гуманістичний, пов'язаний із протиріччям між ринковими відносинами в сфері освіти та складністю ринкової оцінки педагогічної діяльності та її нормованістю. Багатозначність ситуації та її невизначеність формує необхідність балансу відносин між викладачем та роботодавцем (ЗВО) через встановлення певних якісних характеристик педагога, необхідних саме цьому вишу у контексті його стратегії розвитку, традицій викладання та інших

характеристик. Повинен утворитися баланс між інтересами педагога у своєму професійному розвитку та

інтересами освітньої організації у прирості людського капіталу із заданими властивостями [63].

Здається полярність цих інтересів історично склалася в нашій країні епохою колективізації та індустріалізації, що перетворює людину на частину якогось механізму, що працює виключно на благо країни. Зараз гармонізація інтересів перебуває у сфері зони взаємодії педагога та освітньої організації, в якій конкурентоспроможність постає як позитивний конструкт, що означає готовність та потребу педагога до роботи в сучасних умовах, які вимагають не тільки професійних якостей та знань високого рівня, а й особистісної та соціальної адаптивності.

Важливо підкреслити і можливість різноманітних кар'єрних стратегій педагога, пов'язаних з його здібностями, потенціалом, бажаннями – педагог не може бути повною мірою універсалом, однаково добре демонструючи свої педагогічні, наукові, методичні, організаційні, виховні та інші компетенції, безумовно, які потрібні йому сьогодні. У кожного є свої сильні сторони (одна чи кілька), «використовувати» та розвивати які входить у завдання та відповідальність роботодавця – освітньої організації. Це і є гуманітарна складова, що веде до результатів до підвищення конкурентоспроможності самої організації на ринку освітніх послуг [55].

Проголошена позитивна гуманістична конкурентоспроможність педагога знімає «крайності» у контексті діалогового формування кар'єрних педагогічних стратегій (ЗВО-викладач), обумовлюючи реальні можливості професійного розвитку педагога, здатного працювати в сучасних умовах та бути затребуваним на ринку освітніх послуг без шкоди особистим інтересам та можливостям.

Таким чином, систематизуючи розглянуті аспекти можна сказати, що конкурентоспроможність викладача вищої школи є інтегральна особистісно-професійна характеристика, являє собою здатність гарантувати якісний результат своєї праці, готовність до безперервного професійного розвитку при

досягненні затребуваності освітньої організації та особистісного задоволення професією.

Визначення нами конкурентоспроможності викладача вищої школи цілком може бути описано в понятті компетенції, добре розроблених у науці та зрозумілих для практики вищої освіти. Тоді, структурно, конкурентоспроможність викладача вищої школи як інтегративна його освіченість може бути представлена сукупністю трьох видів компетенцій, які умовно можна назвати само-компетенціями (self-skills), гнучкими компетенціями (soft-skills) та жорсткими компетенціями (hard-skills). Дані кластери компетенцій ще недостатньо визначено в педагогічній науці та практиці щодо їх складових [16–19].

Базуючись на теорії конкурентології [43; 53], конкурентоспроможність полягає в розумінні її як особистісної освіти, успішності, активності суб'єкта та його професійно-діяльній позиції, його «самості». Тобто, саме self-компетенції викладача вищої школи (метакомпетенції, самокомпетенції) є тими ініціюючими якостями, тими, хто пробужує до розвитку інших компетенцій – надпрофесійних (гнучких, соціальних, soft) та професійних (жорстких, hard).

В свою чергу, гнучкі компетенції (soft) «працюють» на просування у професію, у той час як тверді компетенції (hard) визначають предметне та педагогічне поле дій викладача вищої школи. Формуючись на базі особистісних особливостей та стандартизованих компетенцій (загальнокультурних, загальнопрофесійних та професійних), а також навчального, навчально-професійного та професійного досвіду, дані компетенції, взаємодіючи, утворюють зовнішній прояв особистісно-професійного потенціалу – конкурентоспроможність викладача вищої школи.

Сутнісні показники конкурентоспроможності викладача вищої школи надалі потребують інтерпретації для того, щоб встановити педагогічний потенціал її формування та розвитку, критерії оцінки та діагностичний інструментарій. Відповідно відомо кілька ключових факторів конкурентоспроможності викладача вищої школи у сучасних умовах:

1) творчий потенціал конкурентоспроможності, коли дана якість проектується на результативність системи вищої освіти, втілюючись у досягнення учнів, розвиток освітнього простору, наукові досягнення;

2) продуктивність педагогічної діяльності як результат професійної майстерності педагога;

3) успішне професійно-особистісне самовизначення, викладача, що формує мотивацію та відповідальність за результат педагогічної діяльності;

4) значимість конкурентоспроможності педагога для освітньої організації як каталізатора його безперервного розвитку.

Отже, конкурентоспроможність викладача вищої школи у сучасних умовах пов'язують з необхідністю безперервного саморозвитку у всіх сферах, оскільки трансльовані знання, зразки дій є взірцем для студентів та повинні відповідати сучасному стану науки та практики.

2.2 Теоретичні підходи до розкриття змісту конкурентоспроможності викладача ЗВО

Незважаючи на зростаючий інтерес до теоретико-методологічних та прикладних питань конкурентоспроможності науково-педагогічних працівників (далі НПП) досі не завершився процес інституціоналізації її понятійно-термінологічного апарату. Аналіз наявної літератури з цієї проблеми дозволяє констатувати, що використання терміна «конкурентоспроможність» НПП (викладача, професорсько-викладацького складу, персоналу вищого навчального закладу, людських ресурсів вищої школи та ін.) є досить поширеним явищем.

В своїй більшості вчені та практики дотримуються точки зору щодо конкурентоспроможності викладачів ЗВО, розуміючи під конкурентоспроможністю персоналу «комплексну характеристику, що відображає ступінь розвитку науково-педагогічного потенціалу професорсько-викладацького складу ЗВО, який визначає його здатність до здійснення науково-педагогічної діяльності та забезпечення досягнення рівня якості освітньої послуги, що відповідає встановленим стандартам освіти та

запитам споживачів, та цілей ЗВО [40]. У цьому зв'язку індикаторами конкурентоспроможності викладачів ЗВО визнаються: наявність вчених та почесних звань, кількість підготовлених та виданих тез доповідей, статей, монографій, підручників, навчальних посібників, організація, проведення та участь у науково-практичних конференціях різного рівня, чисельність підготовлених кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру, число захистів дисертацій на здобуття вченого ступеня та ін. [34].

Однак слід зауважити, що конкурентоспроможність НПП зумовлена не лише якісними характеристиками, які найбільш повно відповідають підвищенню якості освіти у вищій школі, а й соціально-економічними та виробничо-технічними умовами, за яких відбувається використання здібностей викладачів у цій царині. У зв'язку з цим під конкурентоспроможністю НПП слід розуміти здатність викладачів до корпоративних досягнень у праці, що становить внесок у реалізацію організаційних цілей вишу найефективнішим способом [25, с. 46; 35, с. 50–53].

Конкурентна перевага НПП – це ті творчі компетенції викладачів та властивості викладацької праці, які створюють для ЗВО певну перевагу над НПП вузів-конкурентів при реалізації освітньої програми. Конкурентна перевага НПП є, таким чином, відносною, що визначається порівняно з НПП вузу-конкурента, займає найкращу позицію на конкретному ринку освітніх послуг [27].

Конкурентну перевагу НПП можна розглядати в особистісному (статичному) та діяльнісному (процесному) контекстах.

I. Особиста конкурентоспроможність існує як потенція викладацької діяльності. Вона визначає здатність викладача якісно та з мінімальними помилками (безпомилково) виконувати свої функції, успішно освоювати нове і швидко адаптуватися до умов, що змінюються. Ця конкурентоспроможність відображає різнобічну, комплексну характеристику можливостей праці викладачів у різних ситуаціях та з різними суб'єктами освітньої діяльності – колегами, керівництвом, підлеглими, студентами, представниками підприємств та ін. вишів.

Формування єдиного простору кваліфікацій НПП вищої школи диктує необхідність виділяти показники оцінки особистісної конкурентоспроможності для НПП ЗВО за такими кваліфікаційними вимогами:

– повноваження та відповідальність, що відображають вимоги до загальної компетенції НПП та характеризують ступінь самостійності працівника у професійній діяльності, охоплення виконуваних ним функцій, частку автономної роботи без кураторства досвідчених кваліфікованих працівників;

– характер умінь, що відображають складність професійної діяльності, множинність (варіативність) способів вирішення професійних завдань, необхідність вибору або розробки цих способів в умовах невизначеності та непередбачуваності розвитку робочої ситуації;

– характер знань, що описують обсяг та складність використовуваної інформації, інноваційність та абстрактність знань у професійній діяльності в умовах процесу передачі інтелектуальних ресурсів, що ускладнюється від викладачів студентам;

– основні шляхи досягнення рівня кваліфікації – це типові освітні траєкторії оволодіння професійною діяльністю певної кваліфікації. Сюди відносяться наприклад, програми магістратури або додаткові професійні програми, програми підготовки науково-педагогічних кадрів в аспірантурі, програми ординатури, програми помічника-стажування, практичний досвід.

II. Діяльнісна конкурентоспроможність представляє економічну форму реалізації особистісної конкурентоспроможності викладача у її спільному русі з речовими факторами. Це ступінь приведення особистісної конкурентоспроможності у функціонуючий стан. Діяльнісна конкурентоспроможність, виступаючи як складна інтелектуально-практична та соціально зумовлена субстанція, що забезпечує ефективну практичну діяльність викладача, яка визначає не тільки як результат його діяльності, а й сам хід його мислення та діяльності.

Нині можна здійснити оцінку діяльнісної конкурентоспроможності викладача за наступними узагальненими шістьма трудовими функціями:

- 1) викладання за програмами аспірантури та додаткової професійної програми, орієнтованої на відповідний рівень кваліфікації;
- 2) викладання за програмами бакалаврату, магістратури та додаткової професійної програми, орієнтованої на відповідний рівень кваліфікації;
- 3) викладання за програмами бакалаврату та додаткової професійної програми, орієнтованим на відповідний рівень кваліфікації;
- 4) проведення профорієнтаційних заходів зі школярами та їх батьками (законними представниками);
- 5) організаційно-педагогічне супроводження групи (курсу), що навчається за програмами вищої освіти;
- б) організація та проведення навчально-виробничого процесу при реалізації освітніх програм різного рівня та спрямованості.

Особистісна та діяльнісна конкурентоспроможність НПП характеризуються не тільки наявністю певних компонентів (підсистем), а й зв'язками з-поміж них [59].

Конкурентні переваги НПП нерозривно (пов'язані з особистістю викладача), можуть бути сформовані і розвинені як у процесі освоєння офіційних програм професійної підготовки, так і у процесі праці з накопичення досвіду. При цьому сформовані конкурентні переваги можуть не виявитися, як здатність надавати якісно зростаючі освітні послуги протягом певного часу.

Інші конкурентні переваги викладача навпроти модифікуються та набувають нові властивості, які можуть сприяти або підвищенню, або зниженню ефективності викладацької діяльності. Тим самим, щоб отримати та утримати перевагу у сучасній освіті, необхідно мати переваги як в особистісному (статичному), так і діяльнісному (процесному) контекстах конкурентоспроможності.

Слід зауважити, що існує взаємозв'язок між особистісною та діяльнісною конкурентноспроможністю. Конкурентоспроможність персоналу проявляється не просто у досягненні рівноваги (виступає у формі відповідності), а навпаки – має місце тенденція випереджального розвитку

діяльнісної конкурентоспроможності порівняно з особистісною, що дозволяє знижувати суспільно необхідні витрати [64–66].

Інакше висловлюючись, високі параметри творчих компетенцій НПП власними силами не дадуть ЗВО конкурентної переваги в галузі людських ресурсів, якщо параметри організації викладацької діяльності не виступатимуть факторами реалізації цих компетенцій. Інакше продуктивна творча діяльність викладача змінюється формальним виконанням обов'язків, при якому єдиним мотивом у роботі стає прагнення захистити власний статус та доходи, своє нинішнє становище [71–73].

Звичайно, рівень особистісної та діяльнісної конкурентоспроможності, а також характер їх взаємозв'язку, може змінюватися в досить широких межах, реагуючи на науково-технічний та соціально-економічний прогрес, динаміку ринкової потреби у товарах та послугах, розвиток особистості та зміна її потреб, дії роботодавців та ін. В результаті цих процесів можливі різні стратегії збереження та підвищення конкурентоспроможності НПП (табл. 2.1).

Стратегія спеціалізації кваліфікації припускає, що вища школа орієнтована на формування спеціалізації на певних науково-освітніх продуктах (економіка, менеджмент, управління персоналом, ІТ-технології, юриспруденція та ін.). Цей зв'язок ЗВО підтримують та стимулюють, що проявляється у використанні різних моделей накопичення НПП людського капіталу у певній професійній галузі діяльності.

Таблиця 2.1

Стратегії нарощування конкурентоспроможності НПП

Діяльнісна конкурентоспроможність НПП	Особистісна конкурентоспроможність НПП	
	Наявні конкурентні переваги	Нові (потенційні) конкурентні переваги
1. Збереження ринку освітніх послуг	Спеціалізація кваліфікації	Диверсифікація кваліфікації

2. Розширення ринку освітніх послуг	Експансія кваліфікації	Транспрофесіоналізація кваліфікації
-------------------------------------	------------------------	-------------------------------------

Стратегія транспрофесіоналізації кваліфікації передбачає, що вища школа зацікавлена в акумулюванні та використанні нових викладачів, що здійснюють розробку та реалізацію широкого спектру науково-освітніх продуктів. Ця стратегія передбачає збільшення у вищій школі кількості напрямів підготовки, спеціалізації.

Транспрофесіоналізація кваліфікацій спрямована на створення оптимальних умов для задоволення різноманітних освітніх потреб, інтересів, очікувань здобувачів освіти [69–70].

Стратегія диверсифікації кваліфікації передбачає розширення викладацького досвіду шляхом, по-перше, освоєння конкурентних переваг, що належать до виконання робіт, так званого «вертикального» рівня складності, виконання яких потребує більшої кваліфікації, відповідальності та самостійності при прийнятті рішень, по-друге, шляхом включення до процесу праці так званих «горизонтальних» трудових функцій, виконання яких пов'язано з наданням не лише освітньої послуги, а й науково-виробничої, консультаційної, інформаційної, соціально-культурної послуг, а також послуги з розширення міжнародного співробітництва. У рамках цієї стратегії потрібно бути не тільки ефективним викладачем, а й ефективним дослідником та творцем конкурентоспроможних освітніх продуктів, у тому числі і в електронному середовищі [68].

Отож, в умовах, коли ЗВО не можуть гарантувати в найближчому майбутньому роботу відповідно до зростаючих конкурентних переваг усім викладачам, зростає актуальність стратегії експансії кваліфікації. У межах цієї стратегії вища школа демонструє прагнення внутрішньодержавної та міжнародної інтеграції системи вищої освіти. Це сприяє оптимізації процесу спільного використання знань та дозволяє зберігати конкурентні переваги НПП, опиратися на накопичений досвід. Розширення інтеграційних процесів дозволяє нарощувати навчальний та науковий потенціал та розширювати можливості ЗВО з надання освітніх, наукових та інших послуг.

2.3 Професійна компетентність викладача ЗВО як умова забезпечення його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг

На ринку освітніх послуг однією з головних умов забезпечення конкурентоспроможності ЗВО є рівень професійної компетентності викладача вишу, який визначає якість підготовки майбутніх фахівців. В умовах жорсткої конкуренції у вищій школі відбувається впровадження інноваційних освітніх технологій, розрахованих на компетентних педагогів, становлення яких гальмується наявністю певних проблем. До таких відносяться ригідність мислення педагога (пристрасть до «старих», традиційних методів та форм професійно-педагогічної діяльності), відсутність у певної частини викладачів вишу педагогічної освіти, невизначеність категорій «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», а також втома від необхідності перебування у процесі постійного перероблення чогось, що у сукупності є чинниками прихованого опору інноваційним змінам [76–80].

Тим часом реальні зміни в процесі підготовки фахівців вищої кваліфікації в руслі останніх вимог можливі лише за умови розвитку професійної компетентності самого педагога вищої школи, що усвідомлює міру своєї відповідальності перед студентами, собою і всього суспільства. Проте, саме поняття «професійна компетентність», його зміст, сутність та структура сьогодні ще не визначені однозначно, не розроблена система критеріїв визначення сформованості професійної компетентності викладача.

У сучасній практиці в загальному розумінні під професійною компетентністю розуміється здатність спеціаліста в тій чи іншій галузі успішно вирішувати завдання професійної діяльності відповідно до заданих стандартів. Компетентність – це те, чого досяг фахівець. Складовими професійної компетенції фахівця є знання, вміння, навички, професійно значущі особисті якості [84].

Виходячи з вище представленого, а також специфіки педагогічної діяльності викладача (поєднання педагогічної діяльності з науково-дослідною роботою), як структурні компоненти професійної компетентності викладача вишу слід виділити:

- знання та вміння в галузі дисципліни (науки);

- психолого-педагогічну компетентність;
- комунікативну компетентність;
- управлінську (організаційну) компетентність;
- креативну компетентність.

Компетентний викладач неодмінно повинен володіти науковими знаннями в галузі дисципліни, чого проте недостатньо, всупереч уявленням викладачів, які не мають педагогічної освіти [52]. Компетентний викладач – хороший методист, який професійно володіє методами та методикою (освітніми технологіями), що дозволяють йому подати навчальний матеріал у вигляді системи пізнавальних завдань, вирішення яких спрямоване на оволодіння студентом змісту дисципліни, що вивчається [74–75].

Крім знань у галузі предмета, що викладається і методики його викладання, незалежно від того яку дисципліну він викладає, обов'язково повинен бути компетентний у психології особистості та навчально-виховного процесу, і в педагогіці.

Психологічна компетентність викладача ЗВО включає, крім вище зазначеного, ще: психологічні особливості студентства; психологію навчально-пізнавальної діяльності студентів; психологію педагогічної діяльності викладача; психологію педагогічного спілкування; основи психодіагностики, без знання яких неможливо залучити студентка до освітнього процесу та реалізувати особистісно-орієнтовану освіту.

Педагогічно-компетентнісний викладач має знати: освітній стандарт вищої професійної освіти; цілі та зміст вищої професійної освіти; принципи побудови змісту професійної освіти; предмет, основні поняття та завдання наукової дисципліни «Педагогіка вищої школи»; сутність та закономірності процесу навчання та виховання; принципи, методи та організаційні форми навчання та виховання студентів; сучасні педагогічні технології. Бути спроможним: самостійно підбирати навчальний матеріал та оптимальні технології їх подання студентам з метою забезпечення засвоєння студентами за порівняно короткий термін його значного обсягу інформації; правильно планувати та організовувати заняття з використанням активних та інтерактивних методів навчання, що забезпечують процес творчого пізнання

та добування власних знань, формування умінь та навичок самими студентами; формувати у студентів мотивацію самостійної навчально-пізнавальної діяльності; передавати свій досвід колегам та навчатися у них, займатися самоосвітою та ін.

У діяльності викладача особливе місце посідає вміння вибудовувати спілкування зі студентами, колегами. В даному випадку воно виступає засобом наукової та педагогічної комунікації, умовою вдосконалення професіоналізму, створення сприятливого психологічного клімату у студентській аудиторії між педагогом та студентами. Для цього викладач повинен володіти спеціальними комунікативними вміннями, до яких належать: пізнання особистості студента; організація діяльності студентів в освітньому процесі у формі співробітництва, творчого пошуку; сприйняття та правильне оцінювання ситуації спілкування; співчуття, розуміння особистості студента; поєднання поваги особистості того, хто навчається з високим рівнем вимогливості до нього, побудованого на гуманістичних методах взаємодії. При цьому він має бути здатним: виступати у студентській аудиторії, вести бесіду чи дискусію, використовуючи вербальні та невербальні засоби спілкування; об'єктивно сприймати партнера зі спілкування та викликати в нього потребу до спільної діяльності; здатність передбачати та попереджати конфлікти; здатність конструктивно критикувати, сприймати та враховувати критику. Як один з найважливіших комунікативних здібностей викладача виступають рефлексивні здібності, що дозволяють йому об'єктивно усвідомити, як він сприймається партнером зі спілкування, чи вміє він відтворювати внутрішній світ співрозмовника.

Крім виділених комунікативних умінь і здібностей у структуру комунікативної компетентності викладача, входять професійно важливі особисті якості викладача, наявність яких є каталізатором становлення професійно компетентного викладача ЗВО. Сюди входять: справжній інтерес до студентів, потреба та вміння з ними спілкуватися; здатність виявляти до них емпатію; вміння відчувати та підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні; вміння керувати собою, своїми почуттями, бути емоційно стійким; вміння прогнозувати педагогічні ситуації, можливі наслідки та шляхи їх вирішення;

здатність до педагогічної імпровізації; вміння застосовувати все розмаїття методів взаємодії (переконавання, навіювання, розмова, дискусія, психічне зараження та ін.).

Викладацька діяльність це і управлінська діяльність, тому для її успішної реалізації викладач повинен мати організаторську компетентність, що включає знання в галузі управління освітою: поняття про менеджмент, його мету, значення, функції та особливості менеджменту освіти; структуру організаторської діяльності викладача.

Слід зазначити, що організаторська компетентність викладача ЗВО спрямована не лише на організацію освітньої, науково-дослідної діяльності зі студентами, а й на самоорганізацію власної діяльності.

І звісно, визначаючись із складовими професійної компетентності викладача ЗВО неодмінно потрібно зупинитися на креативній компетентності, необхідній для забезпечення ефективної науково-педагогічної та дослідницької діяльності. Креативність – це відносно стійка характеристика особистості, що показує рівень її творчої обдарованості, здатність до творчості. Креативна компетентність викладача проявляється у творчому процесі, що забезпечується системою знань, умінь, навичок, здібностей та особистісних якостей, необхідних для творчості. Мабуть, найважливішою складовою цього виду компетентності є якості особистості викладача, а саме здатність до творчості: інтуїція, асоціативність, одухотвореність, уява; почуття новизни; гнучкість та критичність розуму, винахідливість, самобутність; вміння бачити знайоме у незнайомому; здатність до аналізу, синтезу та комбінування; здатність до передбачення, перенесення досвіду; здатність ставити та вирішувати нестандартні завдання; прагнення нового, свободі та ін.

Креативна компетентність викладача на кожному етапі професійної діяльності викладача включає його до вирішення всього комплексу педагогічних завдань, на вирішення яких потрібна реалізація всіх рівнів його професійної компетентності.

Основний зміст діяльності викладача включає виконання декількох функцій – навчальної, що виховує, організує і дослідницької. Вони

сприймаються в єдності, хоча в багатьох одні тяжіють над іншими. Найбільш специфічне для викладача вищої школи поєднання педагогічної та наукової діяльності; дослідницька робота збагачує його внутрішній світ, розвиває творчий потенціал, підвищує науковий рівень знань.

Якщо педагогічна діяльність не підкріплена науковою роботою, швидко згасає професійна педагогічна майстерність. Професіоналізм якраз і виявляється у вмінні бачити та формулювати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій та знаходити оптимальні способи їх вирішення.

Творча індивідуальність педагога – це найвища характеристика його діяльності, і як будь-яка творчість, вона тісно пов'язана з його особистістю. Професія викладача складається із трьох компонентів: педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистість. Особистість – стрижневий фактор, який визначає його професійну позицію в педагогічній діяльності та в педагогічному спілкуванні. Педагогічна діяльність – це технологія праці, педагогічне спілкування – його клімат і атмосфера, а особистість – ціннісні орієнтації, ідеали, внутрішній зміст роботи викладача [38].

Педагогічна діяльність – це і професійна активність педагога, за допомогою різних дій вирішального завдання навчання та розвитку студентів (навчальна, виховна, організаторська, управлінська, конструктивно-діагностична). Така активність включає п'ять компонентів:

- гностичного (вирішення завдання, отримання та накопичення нових знань про закони та механізми функціонування педагогічної системи,
- проектувального (пов'язаний з проектуванням цілей викладання курсу та шляхів їх досягнення);
- конструктивного (включає дії щодо відбору та композиційної побудови змісту курсу, форм та методів проведення занять);
- організаційного вирішує завдання реалізації запланованого;
- комунікативного (включає дії, пов'язані з встановленням педагогічно-доцільних взаємовідносин між суб'єктами педагогічного процесу).

Сьогодні відбувається зниження ролі викладача як єдиного власника наукових знань та зростає його роль як експерта та консультанта, що допомагає студенту орієнтуватися у світі наукової інформації.

Виховання як процес взаємодії, а не впливу пов'язаний з толерантністю – з терпінням і терпимістю, але не всього, що завгодно, а лише того, що дає їжу для роздумів та розвитку. Це навчання таким способам поведінки та реагування, які не завдають шкоди іншому, які враховують цього іншого. Розкриваючи принципи, норми та правила успішного виховання можна виділити принцип толерантності, що передбачає терпиме, поважне ставлення до людей, визнання права кожної людини на помилку та індивідуальну поведінку в межах законів, прийнятих суспільством. Культура та філософія толерантності базуються на визнанні за кожною людиною права мати власні погляди, принципи, ставлення до того, що відбувається, свої національні та релігійні погляди, своє ставлення до культури та моди, до людей та навколишнього світу. Завдання викладача у цьому, щоб вивчити особливості поведінки студента та надати йому необхідну педагогічну підтримку [2].

Педагогічна толерантність вимагає дотримання деяких основних принципів: усі викладачі у спілкуванні з студентами повинні виявляти доброзичливість, терпіння, повагу до них; педагоги повинні ставитись до здобувачів освіти з однаковою повагою, не піднімаючи одних за рахунок приниження інших; оцінки повинні сприяти розвитку майбутнього фахівця, стимулювати здобуття знань та умінь, а не виступати у вигляді «батога та пряника» в руках викладача; процес навчання неможливий без продуктивного, позитивного спілкування, в ході якого закладаються норми та правила поведінки, формується ставлення до людей та життя та до толерантності як однієї з цілей виховання.

Педагогічна справедливість. Стародавні філософи казали: добре бути строгим, ще краще – добрим, але найкраще – справедливим. Педагогічна справедливість – це поняття моральної свідомості, що виражає належний порядок людських взаємин у педагогічній діяльності.

Отже, викладач повинен уміти виконувати дії щодо: визначення мети навчально-пізнавальної діяльності студентів; планувати зміст, методи, засоби навчання з дисципліни, що викладається; підготувати та провести різні види занять, організувати спільну діяльність студентів, контроль за виконанням

робіт та оцінку результатів, забезпечення навчальної дисципліни при творчій обстановці.

Висновки до другого розділу

Конкуренція викладачів вищої школи передбачає наявність вимог до якостей викладача вищої школи; множинний вибір роботодавцем викладачів вищої школи; наявність унікальних характеристик викладача вищої школи, її результатом є позиції, що уможливають вибір освітніх послуг для студента (вибір ЗВО, кафедри, педагогів для різноманітних видів та типів освітньої діяльності); управління випереджаючим розвитком для задоволення потенційних потреб споживача освітніх послуг – держави, суспільства, учня; підвищення вимог, що впливають на якість освітньої діяльності; інноваційний розвиток та можливість вибору місця роботи (ЗВО).

Нині конкурентоспроможність викладача вищої школи у сучасних умовах пов'язують із його творчим потенціалом; продуктивною педагогічною діяльністю як результатом професійної майстерності педагога; успішним професійно-особистісним самовизначенням викладача; значимістю для освітньої організації як каталізатора безперервного розвитку викладача ЗВО.

Індикаторами конкурентоспроможності слугують наявність у викладачів вчених та почесних звань, кількість підготовлених та виданих статей, монографій, підручників, навчальних посібників, підготовлених кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру, число захистів дисертацій на здобуття вченого ступеня.

Стратегія конкурентоспроможності передбачає зацікавлення в акумулюванні та використанні нових викладачів, що здійснюють розробку та реалізацію широкого спектру науково-освітніх продуктів. Ця стратегія передбачає буття як ефективного викладача, так і ефективного дослідника як творця конкурентоспроможних освітніх продуктів. Окреслена стратегія сприяє розширенню наукового світогляду викладачів вищої школи та дозволяє забезпечити високу якість освіти студентів, впровадження інтеграційних методів викладання і проведення міжвузівських досліджень.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

3.1 Організаційно-педагогічні умови розвитку конкурентоздатності викладача вищої школи

Найбільш оптимальними для конкурентоспроможності є сукупність «компетенцій дії»: особистісних самокомпетенцій (self-skills), соціальних «гнучких» компетенцій (soft-skills) та професійно-педагогічних «жорстких» компетенцій (hard-skills), які оцінюються усіма учасниками професійної діяльності педагога – ним самим, педагогічним колективом, ЗВО, студентом [36].

Відповідно, теорія дослідження формується на основі компетентнісного підходу (Ю. Завалевський [20]) та ін., що зумовлює зв'язок між практичною спрямованістю ринку освітніх послуг та конкурентоспроможністю як особистісною характеристикою викладача вищої школи. Теоретичні знання створюють основу для формування умінь; безперервного відпрацювання навичок, що дозволяє сформувати конкретну компетенцію із необхідного спектру та розвинути її у міру реалізації професійної діяльності та, за необхідності, додаткової освіти у вузькій сфері (Н. Демченко [16]).

Уявлення про високу роль корпоративного середовища ЗВО для розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи привело нас до необхідності розкриття основних положень середовищного підходу. Тут корпоративне середовище ЗВО виступає як нелінійна система з власним порядком, яка зумовлює уявлення про корпоративне середовище освітньої організації вищої освіти як соціокультурну розвиваючу освіту, здатну виступати і як умову, як ресурс, як і чинник, як і засіб професійного розвитку педагога. При порушенні балансу між викладачем та середовищем (односпрямована детермінація) виникають ситуації ризиків і можливостей, які неодмінно призводять до зміни стану та нових викликів для людини.

У кожний момент професійної діяльності педагог постає перед певним вибором між способами вирішення завдань – ситуаціями, вихідні умови яких

далекі від універсальних. Ситуаційний підхід [4], [6] у контексті нашого дослідження пов'язаний з аналізом ситуацій, що виникли в просторі вищої школи, корпоративному та освітньому середовищі ЗВО, педагогічному колективі, що впливають на професійну діяльність викладача (стратегічну, тактичну, оперативну), та їх вирішенням – прийняттям рішень та здійсненням професійних дій (діяльності). Ситуаційна складність диференціації проявляється індивідуально самим викладачем вищої школи залежно від рівня його self-, soft- та hard-компетенцій.

Таким чином, ситуаційний підхід постає як технологічна опора формування прийомів самоврядування та прийняття рішень викладачем вищої школи.

Виділені методологічні засади компетентнісного, середовищного та ситуаційного підходів для розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи у реаліях ЗВО зумовлюються практичною реалізацією наступних принципів:

- безперервності, що пов'язує розвиток системи вищої освіти, університету та кожного викладача вищої школи – його рівень конкурентоспроможності виникає як відповідь на зовнішні та внутрішні виклики;

- суб'єктності, що полягає в акцентуванні конкурентоспроможності викладача вищої школи як особистісно необхідної характеристики, реалізації потреби та здібності до саморозвитку та особистісно-професійного становлення;

- комплементарності, що полягає у поданні дуальності спектру взаємодій, що посилюється (між педагогом, педагогічним колективом, корпоративним середовищем ЗВО). У разі виникнення професійних ситуацій, що потребують вирішення, баланс підтримується з допомогою показників «протилежної» боку;

- позитивної конкурентоспроможності, що розкривається у формуванні поведінкових стратегій у рамках здорової конкуренції – йде змагання не за конкретне місце (одне замість іншого), а за «перемогу над собою», динаміку власного особистісно-професійного розвитку викладача;

– співробітництва, що підтримує ідею формування ефективного педагогічного колективу, коли конкурентоспроможність виступає як механізм професійного сприяння та доповнення за відсутності явної індивідуальної спрямованості;

– транспарентності, що обумовлює інформаційну відкритість, діагностичність та прозорість процесу розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи з метою створення змагального ефекту та можливості обміну кращими практиками.

Формуванню конкурентоспроможності викладача вищої школи сприяють наявні певні необхідні та достатні організаційно-педагогічні умови – сукупність організаційних та педагогічних можливостей та дій, що змінюють існуючу педагогічну систему для досягнення поставленої мети [85].

Першою умовою є реалізація інноваційного потенціалу корпоративного середовища освітньої організації вищої освіти. Кожен підрозділ університету та його керівник унікальним чином мобілізують педагогічних працівників до досягнення поставленої стратегічної мети, і багато в чому саме від керівника підрозділу залежить, чи будуть його працівники конкурентоспроможні у внутрішньому та зовнішньому середовищі університету. Так, множинні наукові, організаційні, методичні заходи ЗВО (обов'язкові чи спеціально створені) можна використовувати як ресурс для зростання конкурентоспроможності викладача вищої школи. Це залежить переважно від керівних стратегій. Використання потенціалу корпоративного середовища у межах кафедри є:

1) організація кафедрою внутрішнього моніторингу науково-педагогічної діяльності викладачів із високим контролем досягнення поставлених цілей;

2) залучення закордонних дослідників з метою розвитку нових напрямів та покращення результативності наукової діяльності, що пов'язується з організацією внутрішніх кафедральних обговорень (круглих столів, семінарів), лекцій провідних закордонних дослідників;

3) посилення міжнародної впізнаваності науково-педагогічних шкіл у світовій науці, що розвивається через сформовану на кафедрі систему активної

участі викладачів у конференціях міжнародного рівня як організаторів та доповідачів.

Реалізація цієї організаційно-педагогічної умови сприяє орієнтації кафедри на стратегію розвитку університету (принцип безперервності); розвитку та підтримці конкурентного середовища; посилення позиції кафедри університету та її керівника; згуртуванню педагогічного колективу за рахунок реалізації спільних інтересів за узгодження можливостей та наукових інтересів кожного викладача.

Друга умова – проектування та супровід кар'єрних стратегій викладача вищої школи. Різноманітність траєкторій кар'єрних стратегій педагога обумовлена типом професійної діяльності: безпосередньо викладання, методична діяльність з проектування змісту освіти, наукова діяльність (предметна, педагогічна сфера); націленість на інноваційну діяльність та ін. Орієнтир на кар'єрний розвиток по педагогічній, науковій чи адміністративній лінії виробляється за погодженням з потребами / можливостями роботодавця (ЗВО) та самого викладача.

Для реалізації цієї умови пропонується розподілити викладачів за високим рівнем досвіду та компетенцій, до завдань яких входить аналіз потреб, можливостей та ризиків розвитку конкурентоспроможності викладачів. Рівень виступає у ролі проектувальника кар'єрних стратегій, здійснюючи професійну підтримку та допомогу в реалізації ступенів розвитку у рамках наявних можливостей корпоративного середовища ЗВО.

Також висока роль у педагогічному супроводі розвитку конкурентоспроможності викладачів відводиться наставництву як найбільш продуктивній формі міжособистісної професійної взаємодії. Найбільш продуктивним способом виступає орієнтація на вузьку спеціалізацію наставника – той аспект діяльності викладача вищої школи, в якому він найбільш сильний і має явні досягнення та прагне до вдосконалення та готовності до передачі своїх знань та професійного досвіду, наприклад: куратори з науки, з навчально-методичного забезпечення, публікаційної активності; наставник для молодих освітян.

Поділ наставницьких функцій дозволяє вибудувати індивідуальну роботу з кожним викладачем, посилюючи його позиції та допомагаючи заповнити професійні прогалини; повноцінно розвивати різні напрями викладацької діяльності у межах кафедри; дати можливість кожному педагогу спробувати себе в ролі наставника, що також впливає і на особисте задоволення, і на професійний розвиток.

Третя умова – розробка та реалізація індивідуальних модульних програм розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи. Динаміка зміни вимог до характеристик конкурентоспроможності викладача вищої школи призвела до таких змін:

а) розробка варіаційної модульної програми з навчальними модулями з усіх напрямів викладацької діяльності, де самі модулі можуть варіюватися за кількістю годин навчання;

б) «включення» можливостей корпоративного середовища до практико-орієнтованого доповнення навчальних модулів. Наприклад, семінар із запрошеними закордонними фахівцями може бути зарахований як теоретичний компонент, а кафедральне обговорення – як практичний компонент навчального модуля;

в) система залікового модуля як годинника щодо підвищення кваліфікації: будь-яка діяльність у межах розвитку конкурентоспроможності педагога оцінюється темпорально і фіксується.

Наприклад, організаційна підготовка до участі у міжнародній конференції, коли кожен викладач виявляється задіяним у процесі, може бути зарахована як практика організаційно-управлінського модуля; навчання співробітників вільному володінню інструментами корпоративної цифрової платформи – практика цифрового модуля; розробка реальної робочої програми дисципліни – практика методичного модуля та ін.

Особливістю такої системи є власне «виробництво» ЗВО кадрів, тобто підготовлених викладачів у рамках існуючих традицій, професійних норм та затребуваних роботодавцем. Такий перехід дає можливість відбору перспективних студентів, їх навчання до науково-педагогічних кадрів. Створення ситуацій успіху у професійному співтоваристві формує мотивацію

та зумовлює розвиток кадрового резерву з безцінним досвідом найкращих педагогічних практик [16; 24; 44].

Отже, для розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи необхідна серйозна трансформація існуючої системи підвищення кваліфікації з урахуванням наступного: зменшення строків між підвищенням кваліфікації та підтвердження відповідності займаній посаді; вибору напряму кар'єрних стратегій для кожного викладача вищої школи з можливістю їх реалізації; індивідуального налаштування на потреби самого викладача та його роботодавця. Розкриті організаційно-педагогічні умови дозволяють здійснити ресурсний розвиток внутрішньо-вузівської системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів з урахуванням усіх сучасних вимог до викладача вищої школи (вимоги профстандарту, вимоги до посади, потреби викладача, потреби споживача, потреби роботодавця). Підвищення конкурентоспроможності викладача вищої школи є нині обов'язковою умовою вдосконалення системи відтворення людського капіталу – вищої освіти.

3.2 Дослідження рівня розвитку конкурентоздатності викладача вищої школи

Нами проведено дослідження на визначення особистісних якостей до виконання педагогічних функцій.

Анкета включила відповіді майбутніх викладачів, нині аспірантів кафедри освітології і педагогіки ЗУНУ (у кількості 10 осіб), 3 найважливіших для викладача функцій: навчальна, виховна, розвивальна. Однак питома вага цих якостей при виконанні різних педагогічних функцій не є однаковою (див. Додаток А). Дані занесені у таблицю 3.1 та розташовані якості особистості в алфавітному порядку та за ступенем їхньої значущості для виконання кожної з педагогічних функцій.

Функції	Висока значущість (від 10 до 8 балів) та %	Середня значущість (від 7 до 5 балів) та %	Низька значущість (від 7 до 5 балів) та %
навчальна	7 (70%)	3 (30%)	0 (0%)

виховна	6 (60%)	3 (30%)	1 (10%)
розвивальна	8 (80%)	1 (10%)	1 (10%)

Кількісні опрацьовані дані, що стосуються навчальної функції відображено на рис. 3.1.

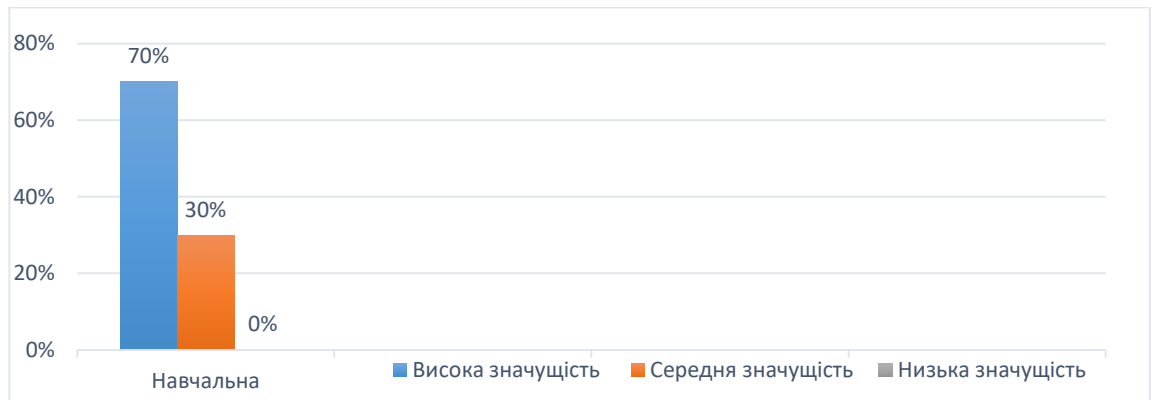

Рис. 3.1. Особистісні якості вчителя, що приводять до ефективного використання навчальної функції

Кількісні опрацьовані дані, що стосуються виховної функції відображено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Особистісні якості вчителя, що приводять до ефективного використання виховної функції

Кількісні опрацьовані дані, що стосуються розвивальної функції відображено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Особистісні якості викладача, що приводять до ефективного використання розвивальної функції

Отож, отримані дані за допомогою анкетного опитування дозволяють констатувати, що аспіранти 2 року навчання сповна усвідомлюють, у майбутній викладацькій діяльності їм прийдеться сповна використовувати педагогічні функції: навчальну, виховну та розвивальну. Нами проведене дослідження на визначення значущості використання в освітньому процесі педагогічних функцій. Відповідно дані високої значущості відповідають високим % показникам (70%, 60% та 80%).

Висновки до третього розділу

Компетентнісний, середовищний та ситуаційний підходи для розвитку конкурентоспроможності викладача ЗВО передбачають практичну реалізацією наступних принципів: безперервності; суб'єктності; комплементарності; позитивної конкурентоспроможності; співробітництва; транспарентності як інформаційної відкритості та прозорості.

Формуванню конкурентоспроможності викладача сприяють наявні певні необхідні та достатні організаційно-педагогічні умови, що здатні змінити існуючу педагогічну систему для досягнення поставленої мети. Нами визначені такі педагогічні умови: реалізація інноваційного потенціалу корпоративного середовища освітньої організації вищої освіти, проектування та супровід кар'єрних стратегій викладача вищої школи, розробка та реалізація індивідуальних модульних програм розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи. Виділені організаційно-педагогічні умови дозволяють

будувати безперервну систему підвищення кваліфікації викладача вищої школи безпосередньо на робочому місці, без відриву від викладацької діяльності.

Структура роботи з розвитку конкурентоспроможності дозволяє системі підвищення кваліфікації педагога бути гнучкою, адаптивною, особистісно-спрямованою та використовувати всі можливості корпоративного середовища, враховувати потреби роботодавця, інтереси, схильності та бажання викладачів.

Програма розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи створюється індивідуально та коригується у міру освоєння модулів різного типу та участі у різноманітних видах професійної діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

До ключових професійних компетенцій викладачів, віднесено: готовність викладача до ведення освітнього процесу студентів англійською мовою; здатність розробляти робочі програми дисципліни, що викладається з урахуванням міжнародних стандартів освіти; здатність у реалізації освітніх програм з дисциплін, що викладаються, застосовувати досвід університетів – світових лідерів; вміння організувати ефективне мережне партнерство з іноземними університетами метою створення спільних освітніх програм; вміння грамотно організувати та забезпечувати міжнародну акредитацію освітніх програм.

Розкрито суть дефініції «конкурентоспроможність викладача вищої школи», яка безпосередньо пов'язана з динамічною освітою, з постійними діями викладача, з новими цілями та невизначеними умовами, постійним рухом вперед – самонавчанням, саморозвитком, підвищенням кваліфікації.

Конкурентоспроможність викладача вищої школи є інтегральна особистісно-професійна характеристика, як здатність гарантувати якісний результат праці, готовність до професійного розвитку при досягненні затребуваності освітньої організації та особистісного задоволення професією.

Конкурентоспроможність викладача вищої школи пов'язана із компетенціями й представлена сукупністю трьох видів компетенцій: самокомпетенціями (self-skills), гнучкими компетенціями (soft-skills) та жорсткими компетенціями (hard-skills).

Під конкурентоспроможністю викладачів вищої школи розуміємо їх здатність до корпоративних досягнень у праці, що роблять внесок у реалізацію організаційних цілей ЗВО найефективнішим способом. Конкурентоспроможність розглядаємо в особистісному (статичному) та діяльнісному (процесному) контекстах.

Під професійною компетентністю розуміємо здатність фахівця в тій чи іншій галузі успішно вирішувати завдання професійної діяльності відповідно до заданих стандартів. Компетентність – це те, чого досяг фахівець. Складовими професійної компетенції фахівця є знання, вміння, навички, професійно значущі

особисті якості, в сукупності, що забезпечують його здатність успішно виконувати свою роботу.

Педагогічну компетентність викладача становить сукупність знань, умінь та педагогічних та науково-дослідних здібностей, необхідних йому для виконання функції навчання та виховання студентів. Креативна компетентність викладача робить професійну діяльність конкретного викладача неповторною, продуктивною та забезпечує ефективну науково-дослідну роботу.

Формуванню конкурентоспроможності викладача сприяють наявні певні необхідні та достатні організаційно-педагогічні умови, що здатні змінити існуючу педагогічну систему для досягнення поставленої мети. Нами визначені такі педагогічні умови: реалізація інноваційного потенціалу корпоративного середовища освітньої організації вищої освіти, проектування та супровід кар'єрних стратегій викладача вищої школи, розробка та реалізація індивідуальних модульних програм розвитку конкурентоспроможності викладача вищої школи. Виділені організаційно-педагогічні умови дозволяють будувати безперервну систему підвищення кваліфікації викладача вищої школи безпосередньо на робочому місці, без відриву від викладацької діяльності.

Отримані нами дані за допомогою анкетного опитування дозволяють констатувати, що аспіранти 2 року навчання сповна усвідомлюють, у майбутній викладацькій діяльності їм прийдеться сповна використовувати педагогічні функції: навчальну, виховну та розвивальну. Відповідно дані високої значущості відповідають високим % показникам (70%, 60% та 80%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічні візії. Випуск 15/2023
<https://mn.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
2. Алексеєва О. І. Психологічне забезпечення розвитку конкурентноздатності управлінського персоналу освітніх організацій 540 державної форми власності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2016. 22 с.
3. Башкір О. Реалізація принципів академічної доброчесності в закладах вищої освіти України. *Educological discourse*. 2021. № 2(33). С.77–90. <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/824/647>
4. Безбородих С. М. Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / С. М. Безбородих ; наук. керівник Савченко Сергій Вікторович ; ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”. Старобільськ, 2016. 272 с.
5. Бойчук О. Сучасні психолого-педагогічні вимоги до викладача вищого медичного навчального закладу. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1/2 (20/21). С. 158–170. URL: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.168>.
6. Бхіндер Н. В. Лінгвістичний аспект навчально-педагогічного дискурсу викладача англійської мови у закладі вищої педагогічної освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2019. № 8(76). С. 29–31. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2019-8\(76\)-29-31](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2019-8(76)-29-31)
7. Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика: монографія / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.]; за наук. ред. С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. 255 с. <https://doi.org/10.31874/TE.2023>
8. Вербовська Л. С. Управління змінами в закладах вищої освіти у досягненні їх конкурентоспроможності // *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Т. 2. № 19. С. 188–198.

9. Вербовська Л. С., Шевченко О. О. Дослідження факторів формування конкурентоспроможного закладу вищої освіти. Підприємництво і маркетинг у формуванні національної безпеки за умов сучасних глобальних викликів: тези доповідей Економічного науково-практичного форуму (1–3 груд. 2022 р., м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2022. 406 с.

10. Вербовська Л. Стратегічна гнучкість ЗВО у формуванні конкурентоспроможних цілей в умовах змін. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки. Затверджений як фахове видання (перереєстрація), група «Б». Хмельницький, 2022, № 6 Том 2 (312). [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-30](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-30)

11. Вовк М. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: виклики та перспективи. Естетика і етика педагогічної дії. 2020. Вип.22. С.150–165. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2020.22.222016>

12. Воєвідко Л. М. Забезпечення якості освітнього процесу в ЗВО як шлях підготовки конкурентоспроможного фахівця на ринку праці. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2023. №34. С. 216–234.

13. Волярська О. С. Напрями розвитку вищої освіти в Україні в умовах нестабільності. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2020. Вип. 2(18). С. 34–43. [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.34-436](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.34-436)

14. Вraith Г. Я., Кадієвська І. А. Освіта як провідний чинник духовного розвитку. Освіта та соціалізація особистості : матеріали X інтернет-конференції (Одеса, 22–23 квітня 2022 р.). Одеса : Університет Ушинського, 2022. С. 45–47. URL: <https://cutt.ly/06jMe3j>

15. Гуляєва Н. М., Бідюк А. М. Конкурентні стратегії закладів вищої освіти. <https://DOI:10.5281/zenodo.1220857>

16. Демченко Н. М. Організаційно-педагогічні умови підготовки конкурентоспроможного менеджера освіти у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. Модернізація професійної підготовки менеджерів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернетконференції, м. Ніжин, 29 вересня 2021 р. Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2021. С. 31–34.

17. Державна служба статистики України. (2018). <http://ukrstat.gov.ua/>

18. Довгенко Я. О., Яременко Л. І., Яременко Ю. В. Впровадження дуальної освіти у вищі: переваги та ризики. Економіка та суспільство. 2021. № 28. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-2915>

19. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. А. Ф. Павленка та д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. К. : КНЕУ, 2014. 350, [2] с.

20. Завалевський Ю. Конкурентоспроможний вчитель : теорія і практика. Чернівці : Букрек, 2010. 216 с.

21. Закон України «Про вищу освіту». (2014, 1 липня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

22. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві». (1990, 17 жовтня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12>

23. Залужна А. Є. Моральні смисли особистісного становлення у модусах «справжність-несправжність» людського існування. Стратегія і тактика державного управління. 2015. № 1/2. С. 34–39. URL: <https://cutt.ly/z6jMIQH>

24. Ісаєва О. Вектор реформування вищої освіти в умовах глобалізації. Молодь і ринок. 2021. № 7-8 (193–194). С. 29–32.

25. Калашнікова С. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти. Київ 2016. р.46.

26. Кен Сігал. Шалено просто. Ідея, що привела Apple до успіху. Київ : ArtHuss, 2023. 224 с.

27. Кох Р. Принцип 80/20. Секрет досягнення більшого за менших витрат. Київ : КМ-БУКС, 2019. 400 с.

28. Кравченко О., Карпич І. Система внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти: з досвіду факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». 2021. № 1(11). С. 61–72. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-11-1-61-7223>.

29. Красницька О. В. (2023). Постать сучасного викладача: справжність і фейковість. Імідж сучасного педагога, (3(210), 11–17. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-11-17](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-11-17)

30. Кремень, В. Навчитися вчитися. Процес навчання — соціально зумовлений процес перманентних змін. Дзеркало тижня. Україна, (2018, 17 серпня). (30). <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/navchiti-vchitisya-285896.html>

31. Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2019. 365 с. <https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/5281/1/Монографія.pdf20>

32. Міністерство фінансів України. (2020). Державний бюджет України. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>

33. Нестуля О. Нестуля С., Кононець Н. Варіативні моделі змішаного навчання (blendedlearning) у вищій школі: досвід ПУЕТ. Вища школа.2021. № 11. С.7–20.

34. Ніколаєнко С. М. Якість вищої освіти – запорука конкурентоспроможності українських університетів. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2020. №2(2). С. 1–7. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-5>

35. Новгородська Ю. Г. Теоретичні основи формування конкурентноспроможного менеджера освіти в умовах євроінтеграції. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 50-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2018_3_10.

36. Нові горизонти міжнародної співпраці: українсько-польський вектор. <https://nung.edu.ua/news/novihoryzonty-mizhnarodnoyi-spiivpratsi-ukrayinsko-polskyy-vektor>

37. Ольшанська О. В., Павленко В. М. Сучасні вектори розвитку освітніх процесів у закладах вищої освіти. Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації: Матеріали III Міжнар. наук.-прак. конф., 8 жовтня 2021 р. Київ: КНУТД, 2021. С.62–64.

38. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник /С. Шкарлет та ін. Київ: Міністерство освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики, 2022. 358 с.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita>.

39. Понзель У. Формування професіоналізму майбутнього педагога. Порівняльна професійна педагогіка, 2012. №2. С. 213–218.

40. Попереду – велика спільна праця. URL: <https://nung.edu.ua/news/poperedu-velyka-spilna-pratsya>

41. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р. / за заг.ред. В. В. Олійника. К. : УМО НАПН України, 2016. 601 с.

42. Пустовойт Г. Л., Ярмола Т. І., Кострікова Ю. А., Талаш В. В., Ткаченко Л. А. Викладач і студент: суперники чи односторонці? Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика. 2020. С. 171–173. URL: <http://surl.li/gyksn>

43. Розвиток управлінської культури керівників професійнотехнічних навчальних закладів : посібник / В. І. Свистун, В. С. Болгаріна, В. А. Григор'єва, Г. В. Єльнікова, Л. Д. Кузьмінська, Ю. С. Палькевич, Л. М. Петренко; за ред. В. І. Свистун. Київ : ПТТО НАПН України, 2015. 141 с.

44. Романенко А. О., Демченко Н. М. Педагогічні умови формування культури ділового спілкування майбутніх менеджерів освіти у ВНЗ. Початкова освіта : історія, проблеми, перспективи : матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ніжин, 17 жовтня 2019 р. Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2019. С. 190–192.

45. Романенко Н. А. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2009. 247 с.

46. Сергійчук О. Тенденції розвитку вищої педагогічної освіти України на сучасному етапі. Теоретична і дидактична філологія. Серія «педагогіка».2018. № 27. С.180-188.

47. Сич Т. В. Вектори аналізу практичної реалізації методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою. Актуальні питання 11 гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 3. С. 271–276.

48. Сич Т. В. Кількісний та якісний аналіз наукової продукції з методології досліджень проблем управління освітою. Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. №2. 2019. С. 169 – 176.

49. Сич Т. В. Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. на здобуття наук. ступ. доктора пед. наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія і методика управління освітою. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2020. 886 с.

50. Сич Т. В. Специфіка методології досліджень проблем управління освітою. Актуальні проблеми освітнього, публічного та соціального менеджменту : монографія / Є. М. Хриков, О. І. Кравченко, Т. В. Сич та ін. Харків : ХОГОКЗ, 2019. С. 149 – 173.

51. Сич Т. В. Сформованість понятійно-категоріального апарату методології досліджень проблем управління освітою. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 65 (2019). С. 124 – 129.

52. Сінек С. Справжні лідери їдять останніми. Як створити команду мрії. Харків : Віват, 2022. 416 с.

53. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2020. 71 с.

54. Студенти університету взяли участь у міжнародній програмі NAWA SPINAKER. <https://nung.edu.ua/news/studenty-universytetu-vzyaly-uchast-u-mizhnarodniy-prohrami-nawa-spinaker>

55. Суліма Є. М. Інтернаціоналізація вищої освіти в контексту сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку. Педагогічні науки. 2018. Вип. LXXXIV(2). С.169–173.

56. Ткачук М. П., Коваль Л. А., Артюшок В. С. Управління змінами в контексті забезпечення сталого розвитку підприємства. <http://doi.org/10.32782/2304-0920/6-79-13>

57. Уваркіна О. В. Сучасний викладач у праксеологічному вимірі філософської рефлексії. Перспективи. 2021. № 1. С. 65–70. URL: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.1.10>.

58. Філатова Л. С. Педагогічна майстерність : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти педагогічних університетів за спеціальностями 013 Початкова освіта; 016 Спеціальна освіта. Харків: ХНПУ, 2021. 90 с. <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5884/1/Навчальний%20посібник.pdf>

59. Хміляр О. Ф. Вчинковий потенціал як провідний компонент у формуванні конкурентоспроможного фахівця. Актуальні проблеми сучасної освіти у світлі вимог Болонського процесу : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 вересня 2009 р.). Севастополь : Севастопольський нац. техн. ун-т, 2009. С. 127–129.

60. Черенько Л. Диплом VS знання. Чи гарантує вища освіта успіх і небідне життя? Дзеркало тижня. (2020, 10 серпня). Україна. <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/diplom-vs-znannja-.html>

61. Чернов М. М., Конопляник Л. М., & Пришупа Ю. Ю. Педагогічна вища освіта України 2022-2026 рр.: вектори розвитку. Академічні візії, 2023. №15. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/110>

62. Шара С. Професійна адаптація молодих викладачів закладів вищої освіти непедагогічного профілю : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2018. 241 с.

63. Adams Becker S., Cummins, M., Davis, A., Freeman, A., Hall Giesinger, C., & Ananthanarayanan, V. (2017). NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition. Austin, Texas: The New Media Consortium. <https://library.educause.edu/resources/2017/2/2017-horizon-report>

64. Alvarez-Alonso M. J., Scott R., Morales-Muñoz I. COVID-19: Mid- and Long-Term Educational and Psychological Consequences for Students and Educators. *Frontiers in Psychology*. Section Neuro psychology. 2022. April 18. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.9030222>

65. Bader S., Oleksienko A., Mereniuk K. Digitalization of future education: analysis of risks on the way and selection of mechanisms to overcome barriers (Ukrainian experience). *Futurity Education*. 2022. № 2(2). P. 21–33. <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.26>

66. Bakhmat, O., Lisina L., Udovenko I., Nikolenko L., & Buhlai N. Development of online and of face-to-face demodulation of student in modern conditions. *Revista Eduweb*. 2022. № 16(3). P. 146–159. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.03.11>

67. Blossfeld P. N. How do macro- and micro-level changes interact in the emergence of educational outcomes? *Sociology Compass*. 2022. September 20. <https://doi.org/10.1111/soc4.1304>

68. *Educause Horizon Report: 2019 Higher Education Edition* / B. Alexander et al., Louisville, CO: EDUCAUSE, 2019. 44p. <https://library.educause.edu/-/media/files/library/2019/4/2019horizonreport24>

69. EHEA. (2018, May 24-25). Ministerial Conference Paris, 2018. <http://www.ehea.info/page-ministerial-conference-paris-2018>

70. ERASMUS+ як можливість для розвитку. URL: <https://nung.edu.ua/news/erasmus-yak-mozhlyvist-dlyarozvytku>

71. Keown Greg. *Effortless: Make It Easier to Do What Matters Most*. New York : Currency, 2021. 272 p.

72. Khmiliar O., Lepka O. Vocation as a psychological resource of a happy person. *Щастя та цивілізаційний розвиток : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 14–15 листопада 2019 р.)*. Львів : Львівський нац. мед. ун-т імені Данила Галицького, 2019. С. 18–21.

73. Krause K.-L. D. Vectors of change in higher education curricula. *Journal of Curriculum Studies*. 2022. No 54(1). P. 38–52. <https://doi.org/10.1080/00220272.2020.17646274>

74. Mandragelia V. The concept of distributed leadership in education: diversity and evolution of approaches. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/18358/16700>

75. Melnyk N., Pukhovska L., Kovtun O., Biletska I., Ladohubets N. Current trends of teachers' education in the Ukraine and EU-countries under conditions of post-pandemic reconstruction. Amazonia Investiga. 2022. № 11(56). P.103–113. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.11>

76. Mospan N.V., Ognevyuk V.O., Sysoieva S.S. Emergency higher education digital transformation: Ukraine's response to the COVID-19 pandemic. Information Technologies and Learning Tools. 2022. Vol 89 (No 3). P. 90–104. <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4827>

77. Mykhailyshyn H., Kondur O., Serman L. Innovation of educational and pedagogical innovation in conditions of modern higher education institution. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2018. No 5(1). P. 9–13. <https://doi.org/10.15330/jpnu.5.1.9-16>

78. Oliiar M. Innovation in higher pedagogical education: reality and prospects. Mountain school of Ukrainian Carpaty. 2021. No 5. P.88-92. <https://doi.org/10.15330/msuc.2021.25.88-92>

79. Polyanska A. S., Tymoshenko D. V. Conceptual frameworks for development planning of the higher educational institutions. URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/260/250>

80. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y., Kdryova I. The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). Futurity Education. 2022. No 2(3). P. 13–22. <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.30>

81. Tippett T.P., Lee J.J. Looking Back to Move Forward: Understanding Progressive Education in the 21st Century. Journal of Applied Learning in Higher Education. 2019. № 8. P. 79–98. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1285555.pdf>

82. Universities without walls: A vision for 2030. Brussels: European University Association, 2021. 13 p. <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20%20a%20vision%20for%202030.pdf>

83. Verbovska L. S. Управління змінами в закладах вищої освіти у досягненні їх конкурентоспроможності. The actual problems of regional economy development, 2023. №2(19). С. 188–198.

84. World Economic Forum. (2020, January 21-24). World Economic Forum Annual Meeting. <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020>.

85. Yakovlev I. Chuvash State Pedagogical University Bulletin / Вісник ЧДПУ ім. І. Я. Яковлєва. 2020. № 3(108). 162

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А
Завдання

Визначення особистісних якостей
до виконання педагогічних функцій

Інструкція. Перед вами анкета, що включила 3 найважливіших для викладача функції: навчальна, виховна, розвивальна. Але питома вага цих якостей при виконанні різних педагогічних функцій не однакова. Просимо вас висловити свою думку щодо цього. Проаналізуйте розташовані в алфавітному порядку якості особистості за ступенем їхньої значущості для виконання кожної з педагогічних функцій. Для цього в стовпчик під кожною з педагогічних функцій внесіть ранг кожної якості відповідно до його значення (тобто вкажіть, які якості необхідні в 1, 2, 3 чергу).

Робіть так доки весь стовпчик по першій функції не буде заповнений. Тепер переходьте до 2-ї функції і так до кінця. Намагайтеся працювати швидко і будьте уважні – стежте за тим, щоб рангові номери якостей цьому стовпчику не повторювалися.

Функції	Висока значущість (від 10 до 8 балів)	Середня значущість (від 7 до 5 балів)	Низька значущість (від 7 до 5 балів)
навчальна			
виховна			
розвивальна			

ДОДАТОК Б

Завдання

Приміряйте короткий перелік особистісних якостей, котрі важливі для педагога

Завдання: Виберіть якості, які притаманні саме Вам.

- 1) Стійке хороше самопочуття під час роботи з людьми.
- 2) Висока моральність
- 3) Високий інтелект
- 4) Доброта
- 5) Спостережливість
- 6) Культура
- 7) Комунікабельність
- 8) Пластичність поведінки
- 9) Організованість
- 10) Компетентність
- 11) Сильна воля
- 12) Творчість
- 13) Вимогливість
- 14) Емоційність
- 15) Енергійність
- 16) Здатність швидко розумітися на взаєминах людей.
- 17) Здатність подумки ставити себе місце іншу людину
- 18) Здатність добре пам'ятати, тримати в умі знання про особисті якості багатьох і різних людей
- 19) Здатність знаходити спільну мову з різними людьми.
- 20) Здатність легко, без внутрішньої скутості, вступати у спілкування з новими людьми
- 21) Прагнення проводити час з однолітками чи молодшими, коли їх треба чимось зайняти, захопити справою чи допомогти їм у чомусь
- 22) Вміння залагоджувати розбіжності між однолітками чи старшими
- 23) Вміння переконати однолітків чи молодших у доцільності того чи іншого плану дії

- 24) Прагнення спілкування з людьми.
- 25) Бажання йти працювати
- 26) Здатність швидко розуміти наміри, помисли та настрої інших людей
- 27) Зовнішня привабливість

Примітка. Якщо на більшість питань ви відповіли «так», то, мабуть, вибрали професію педагога, що відноситься до сфери «людина-людина».